

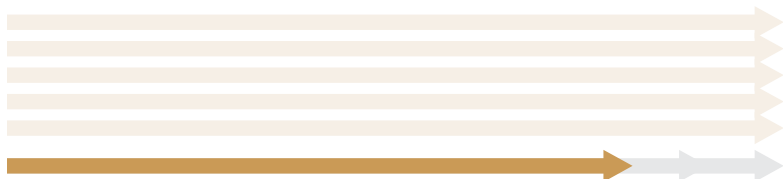
Napút-füzetek

58.

Ritter György

Háború és elűzés

Emlékezések a második világháborúról
és az 1946-os német kitelepítésről
— tanulmány a kitelepítés 65. évfordulójára —

Bevezetés

A magyarországi német nemzetiségűek 1946-os kitelepítésének idén volt a 65 éves évfordulója. Ebből az alkalomból készült a most következő emlékező tanulmány is. Huszonkét interjút készítettem a korszakot megélt emlékezőkkel 2008 és 2010 között. Ezek elemzésének egy szeletét adom közre jelen ismeretterjesztő, forráselemző írásomban. Az emlékezők kivétel nélkül a Budai-hegyvidék egykori német többségű falvában, Solymáron laktak és laknak, ezért dolgozatomban a faluközösség szemszögéből követem nyomon a történelmi eseményeket. A német nemzetiségűek kitelepítésének „oral history” feldolgozása még gyermekcipőben jár, ám ez a mű igyekszik pótolni ezt a hiányosságot.

Az, hogy egy közösség történetét dolgozom fel, még nem jelenti azt, hogy a Solymáron végbement események ne hasonlíthatnának más német nemzetiségi falvakban lezajlott történelmi folyamatokhoz. Így akármennyire is specifikus ez a történet, szinte az egész országra kiterjedő adalékokat nyújt a magyar történelem 1944 és 1948 közötti eseményeiről. Mivel szerettem volna forrásokat is átnyújtani az olvasónak, igyekeztem mindig lényegre törő interjúrészleteket közölni. Azonban nem volt célom a beszédek túlzott szerkesztése sem. Ennek oka az, hogy az elbeszélők nagy része nem magyar anyanyelvű, annak ellenére, hogy mindig is magyarnak tartotta magát. Éppen ebből kifolyólag, a néhol magyartalanul megfogalmazott események visszaadását azért is éreztem fontosnak, mert érdekes adalékokat nyújt a magyarországi német nemzetiség gondolkodásáról és életéről. E miatt az érték miatt kérem az olvasó türelmét és megértését a néhol nehézkes idézeteknél.

Munkám első részében röviden ismertetem a falu történetét és jelentőségét a huszadik század első feléig. A második világháború, a németesítő Volksbund szervezet törekvései, az SS-sorozások, a katonasorsok, a falu megszállásainak emlékei közül is válogattam. A háború befejezése, az élet újraindulása, a kollektív büntetés megjelenése és végül a kitelepítés napjainak emlékeztete zárja dolgozatomat.

Célom nem az volt, hogy megvádoljak és hibáztassak valakit, bűnbakot keressek, csupán egy közösség emlékezetének feltérképezése vezette tollamat, egy olyan történelmi eseményről, amely hosszabb távon szétszakított egy értékes szóbeli kultúrát. Fontosnak tartom, hogy a huszadik század különböző eseményeit sose felejtsük el, hanem kibeszélve, kutatva, a nyilvánosság előtt értelmezzük újra és újra.

E helyütt szeretnék köszönetet mondani a Napkút Kiadónak, hogy lehetőséget biztosítottak arra, hogy olvasóközönség elé kerülhessen ez a kis mű. Továbbá hálás vagyok Fentős Aliznak baráti segítségéért és javításaiért, valamint Makk Krisztinának kitartó támogatásáért.

Solymár az *Ofener Berglandon* (Budai-hegyvidéken)

Solymár község Budapest mellett fekszik az Esztergom–Budapest vasútvonalon, a 10-es számú (más néven Bécsi út) mellett, a Budai-hegyvidék, az itteniek elnevezése alapján az *Ofener Bergland* északi részén. A 18 km²-nyi területet a Zsíros-hegy és a Kerek-hegy vonulata, illetve az Aranyhegyi-patak völgye zárja

közre. A hajdan szinte teljesen német nemzetiségű települést a hasonló etnikai arányokkal rendelkező Pilisszentiván (az emlékezőknél Szentiván), Pilisvörösvár (Vörösvár), Pilisborosjenő (Borosjenő), Üröm, Budapest-Hidegkút (Hidegkút), Nagykovácsi és Remeteszőlős határolja.

Solymárnak, csakúgy mint a Budai-hegyvidék más falvainak is, kettős történelme van: egy ismeretlenebb, nagyrészt a középkort lefedő időszaka, és egy ismertebb, feldolgozhatóbb újkori korszaka. A Budai-hegység és a Pilis-hegység lábának környéke 1546 és 1559 között néptelenedett el és vált „pusztai” adózóvá.

Az *Ofener Berglondon* már viszonylag korán megjelentek a német telepesek. Solymáron 1701-ben először 16 jobbágy és 2 zsellér élt, de ők valamilyen szerb (vagy délszláv) származásúak voltak. Ezután folyamatosan népesedett be német ajkúakkal a falu, 1712 és 1716 között először kiegyenlítődtött a nemzetiségek aránya, majd az 1720-as évek elején folyamatosan a németiség javára tolódott el a nemzetiségi arány.

A szervezett telepítések folytán a Fekete-erdőből, a Rajna-vidékről, Ausztriából és Neudorfból származó németeket telepítettek erre a környékre. A vizi-tációs iratok alapján a XVIII. században itt élő svábokat *germanin*ak nevezték, a Budai-hegységben ez alól csak két falu jelentett kivételt, Perbál és Budakeszi, ahol a *suevi* (=sváb) elnevezést használták. Viták folynak az itteni németiség eredetéről, de a Dunazug-hegységben lakó nyelvjárások a *délbajor*hoz állnak a legközelebb. Ezt másképpen bajor-osztrák nyelvjárásnak is nevezték.

Az *Ofener Bergland* agrártársadalmának sajátos jellemzői a XVIII. század végén alakultak ki. Óbudán, Budaörsön 1730-tól, Nagytétényben és Budafokon 1740-ben ültettek nagy kiterjedésű szőlőket. A földet művelő kertész- és kádár-céhek a XIX. század második felében még megőrizték jogi előnyeiket. A XIX. század nagy eseményei is hatással voltak a hegyvidék falvaira. A szabadságharc 117 gyalogos nemzetőrt kapott Solymártól. Nagykovácsiban Görgeynek volt a főhadiszállása, Pesthidegkúton pedig a nemzetőrök kórháza működött.

A falvak történetében szinte állandó egy-egy tűzvész eseménye, amely Solymáron sem maradt el: itt 1862. március 30-án terjedt a tűz házról házra, ami a falu nagy részét elpusztította a plébánián fellelhető szinte összes irat-anyaggal együtt. (Nagykovácsiban ugyanilyen tűzvész tarolt 1840-ben.) A század végén a magyarországi német identitás meghatározó tényezői születtek meg, ekkor alakult az első fúvószenekar és az iskola. A kulturális identitás kialakulásában nagy szerepet kapott a nyelv és a különböző falvakban eltérően megszólaló népzene is.

Budapest közelsége miatt a 20. század elején felgyorsult a polgárosuló magyar társadalomba való beolvadás. Ez csak részben érintette Solymárt, amely a XX. század első felében is nagyrészt megőrizte homogenitását. Tilkovszky Lóránt történész szerint ennek ellenére a Buda környéki német falvakban nem mutatkozott nagy rányú népesség- és nemzetiöntudat-vesztés.

A német nemzetiségi jogokért Bleier Jakab, a bácskai sváb származású germanisztika-professzor, a Magyar Tudományos Akadémia tagja küzdött. 1919 és 1920 között a nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere volt, az öntudatos magyarországi németiség kettős nemzetiségi mentalitásának megfelelően, a német népiség és magyar hazafiság harmonikus kettős követelményét

Bleyer Jakab arcképe

Basch Ferenc szónokol

tűzte zászlajára. Ő kezdeményezte az 1921-ben megindult Sonntagsblatt című, német nyelvű újság beindítását. 1923-ban megalakította a Magyarországi Német Népművelési Egyesületet (MNNE), amelynek célja a hazai németiség nyelvi és kulturális jogainak biztosítása volt. Bleyer érdeme volt, hogy a hazai német kisebbség népkutatási tervét beindította, s ennek eredménye lett az 1929-től megjelenő Deutschungarische Heimatblätter, amelynek szerkesztője Basch Ferenc volt. Bleyer óvatos politikáját saját egyesületének tagjai buktatták meg, akik szorosabb szálakat szerettek volna Németországgal.

Bleyer, államhűsége mellett, a határokon átívelő népközösségi eszmét is egyre inkább magáévá tette, ezáltal vitába keveredett az MNNE mérsékelt szárnyával, ugyanakkor – bár az 1930-as évek elején már inkább rájuk épített – a radikális, fiatal német értelmiségnek ez nem kínált alternatívát.¹

Bleyer halála után a hazai németiség érdekeinek képviseléséért vívott küzdelemben 1938-ra – németországi támogatással – Basch került ki győztesen. Az MNNE rövidesen meg is szűnt. Bascht 1934-ben négy hónapra börtönbe zárták, mert szót emelt a magyarosító törekvések ellen. Ezután olyan mártírrá vált, aki a nagy német egység vízióját lebegtette maga és hívei szeme előtt. 1938 őszén Basch megalapította a Magyarországi Németek Népi Szövetségét

(*Volksbund der Deutschen in Ungarn*). Az 1939-es választásokon, kormánypárti színekben, már két képviselőjük is bekerült a parlamentbe. 1940-től saját gimnáziumuk, székházuk, több lapjuk, kiterjedt szervezetük és nemzetiszocialista nevelőotthonuk (*NS-Erziehungsheim*) is volt. Német utasításra Imrédy és Szálasi politikáját támogatták, 1944-ben megalakították a Nemzetiszocialista Német Törvényhozók Blokkját is. Tevékenységük eredménye végül a kényszer-SS-sorozásokba torkollott.²

A két világháború idején is mostoha sors jutott Solymárnak. A piacolással foglalkozó lakosokat először korlátozta a fővárosi vezetőség, arra hivatkozva, hogy a budapestiek nem tudnak munkához jutni a gazdasági válság közepette. 1924. október 7-én a hősi halottaknak emlékművet avattak. Az 1920-as népszámláláson 3300 magyar(!) lakost számoltak a településen. A nemzetiségi küzdelmek Solymáron is megmutatták hatásukat a húszas-harmincas években.

¹ Vö. Tilkovszky Lóránt: *Budapest és környékének németisége a két világháború között*, in. Hambuch Vendel (szerk.): *Németek Budapesten*, FNNÖ, Bp., 1998, 52.

² Uo. 97.

A községbe érkezett Volksbund-agitátor, Zirkelbach Ádám németesítő törekvései között volt a német nyelvű énekkar megszervezése, amely a későbbi Volksbund-szervezet alapja lett. Az iskolai oktatás németesítése ellen a solymáriak tiltakozó petíciót tettek közé az Új Nemzedék című lapban 1939. január 14-én. Ezt a Neues Sonntagsblatt élesen bírálta, s a faluban visszaállították a magyar oktatást. Ennek hatására az 1933 és '37 közötti időszakban ötvenkilenc család magyarosította a nevét.

Solymáron a második világháború alatt a 4100 lakosú községből 160-an léptek be a helyi Volksbund-szervezetbe. 1940-ben esett el az első második világháborús hősi halott. 1941-ben a Jugoszláviába vonuló Wehrmacht katonái megszálltak egy-egy napra a faluban, majd később, 1944. március 19-én ugyancsak, amikor a Balkánról visszatértek. 1943-ban újabb SAS-behívók érkeztek, majd 1944-ben a németek újbóli bevonulása után kényszersorozásra került sor az SS-be, ennek során összesen 5 ember vonult be önként, további 205 fő pedig kényszerségből, utóbbiak közül 67-en megtagadták a szolgálatot és elbujdokoltak.

1944. március 24-én Budapesttel együtt elindult Solymár bombázása is. 1944. október 28-án huszonöt volksbundista család Németországba menekült. A nyilas hatalomátvétel után, a december 15-i általános mozgósításban több tizenhat éves fiút soroztak be a katonaságba leventének, akiket Németországba szállítottak. Megdöbbsentette a falu közösségét az 1944. december 19-én történt bombarobbanás, amely során gránáttal játszó kisgyermekek lették halálukat. 1944 karácsonyán a németek hirtelen elhagyták a falut, majd pár órával később megérkeztek az orosz alakulatok, s a következő hetekre 12 000 orosz katonát szállásoltak be a falu házaiba.

Az 1944 karácsonyán betörő szovjet csapatok már december 22-én kiadták az összes német származású munkaképes személy mozgósításának hadparancsát, amelybe eredetileg a 17–45 év közötti férfiak, valamint a 18 és 30 év közötti nők is beletartoztak. Ez volt az ún. *málenkij robot*, amelyre összesen mintegy 60 ezer főt hurcoltak el szovjet hadifogolytáborba.

A solymári nőket konyhai munkára, a férfiakat sáncásásra vitték el. Ez alatt az idő alatt 24 solymárit vittek hadifogságba úgy, hogy az iskolából megszökött hadifoglyok kipótlására férfiakat fogtak össze. 1945. február 11. és 12. éjjelén három megfigyelő kivételével elvonult a szovjet hadsereg. Solymáron hatvan halott neve szerepel a hősi emlékműre vésve. Az élelmiszerkészlet közül a sertésállomány 100%-a, a szarvasmarhák 80%-a, a lovak 90%-a, a baromfik 95%-a veszett oda. 1945. március 1-jén megalakult a Magyar Kommunista Párt, amelynek rövid időn belül 220 tagja lett. Rövidesen a Nemzeti Bizottság is létrejött, és a község új életre kelt. Pénz hiányában elindult a környező falvakkal és a fővárossal a cserekereskedelem.

A debreceni Ideiglenes Kormány földosztási programja inkább elvenni akart a német nemzetiségűektől, mintsem adni. A volksbundistákat és azok támogatóit hazaárulónak mondták, és szinte deklarálták, hogy aki német anyanyelvűnek és német nemzetiségűnek vallotta magát, az rögvest hazaárulónak tekintendő. Basch Ferencet, a Volksbund alapítóját 1946. január 18-án halálra ítélték. A Magyar Kommunista Párt 1945. áprilisában ezt írta a Szabad Népből a „Pest környéki gazdag falvak”-ról: „Hitler janicsárjai ők, akik a magyar nép

utolsó falatjait is a náci zsoldosok tarisznyájába lopták”, majd konklúzióként: „Nemzeti ostobaság volna, ha akár csak egy könnyet is ejtenénk, amikor végleg és örökre elbúcsúzunk tőlük.”³

A földreformrendelet alapján Ürömön 25, Pilisborosjenőn 23 volksbundistától kobozták el a földjeiket. Budaörsön még ellenállásba ütközött ez a művelet. 1945. augusztus 2-án a győztes nagyhatalmak konferenciája hozzájárult a magyar kormány „részbeni” kitelepítési kérelméhez. 1945. június 23-án Solymáron is budapesti rendőrök jelentek meg, 37 személyt szállítottak el a Böszörményi útra, főleg kényszerűségből besorozott SS-eseket és volt volksbundistákat (két nőt is). Mentésítési akciója is volt a helybélieknek, de sikertelen maradt, a frontról visszatérők közül is sokakat elvittek. 1945. augusztus 31-ig 60 katoná szerelt le.

A magyarországi németek kitelepítése a Basch-per ítélethirdetésének másnapján, 1946. január 19-én Budaörsön kezdődött meg. A folyamat első, intenzív szakasza 1946 júniusáig tartott. Ebbe az időszakba esett bele a solymáriak kitelepítése is. A tavaszi hónapokban mintegy 112 ezer személyt telepítettek ki Németországnak az amerikai katonai hatóságok által megszállott területeire, s ezzel párhuzamosan folyt a magyar hadifoglyok hazaszállítása is.

A győztes hatalmak potsdami értekezletén, 1945. július 17. és augusztus 2. között határozatot hoztak arról, hogy megindulhat a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon élő német kisebbség áttelepítése. A kitelepítés okai között többen említik az úgynevezett „potsdami legendát”, amelynek értelmében a három nagyhatalom konferenciája és azok döntései felelősek a németek kitelepítéséért. Az utóbbi évek történelmi kutatása részben felülírta ezt. A szövetségesek XII. határozata mondta ki az áttelepítést, amelynek – a szöveg értelmében – emberségesen kellett végbemennie. A magyar külügyminisztérium azonban már 1945 májusában tárgyalta brit diplomatákkal a német nemzetiségűek internálásáról, s mikor ennek a nemzetközi lehetősége megnyílt a potsdami határozattal, Magyarországon is elindult a németek elleni propaganda. Mind a szövetségesek, mind pedig a magyar politikai vezetők etnikailag homogén nemzetállamot képzeltek el. A különböző országokból betelepített magyaroknak, illetve a földreform *földéhségének* szüksége volt a magyarországi németek birtokaira. A kitelepítések eltérő mértéke, a különböző döntési folyamatok és a telepítési akciók regionális lefolyása ezzel magyarázható.⁴

Az 1945. december 25-én megjelent határozat értelmében *Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt.*⁵

³ L. Tilkovszky, 1998, 100.

⁴ Matthias Beer: A németek elűldözése Magyarországról és beilleszkedésük a megosztott Németországba. *Okok, folyamatok, eredmények*, Regio, XIV. évf., 1. sz., 2003, 79–97.

⁵ L. 12.330/1945. M.E. sz. rendelet a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről, Magyar Közlöny, 1945. december 29.

Solymáron sokan mentesítési akcióba kezdtek. Az 1946. január 15-én megjelent belügyminiszteri határozat a kitelepítettek 10%-ában maximalizálta a felmentés jogosságát. Ugyanezen rendelet 14.§-ának első bekezdése tartalmazta, hogy a kitelepítettek a pénzüket (külföldi valuta kivételével) és értéktárgyaikat magukkal vihetik. Személyenként 7 kg lisztet vagy tésztaneműt (kenyér), 1 kg zsírt, 2 kg húsneműt, 2 kg hüvelyest és 8 kg burgonyát, ezenkívül a legszükségesebb háztartási tárgyakat (ruha, ágynemű, kéziszerszám). A rendelet továbbá kimondta, hogy a csomag nem lehet több 100 kg-nál, amibe beletartozott az élelmiszer is.

A község előljárói 1946 januárjában a Nemzeti Bizottságnál (amelynek vajmi kevés hatalma volt) is tiltakoztak, mondván, hogy Solymár lakosai mindig hű magatartással voltak Magyarország felé, és kérték, hogy ezt az illetékesek vegyék figyelembe – erre azonban nem érkezett válasz. Törökbálinton lövöldözés, fosztogatás indult meg a rendőrség részéről. Az alkalmazott módszerek egyike volt az is, hogy előbb megfélemlítették a közösségeket: Zsámbékon, Törökbálinton és Budaörsön például razziákat tartottak. A szociáldemokrata Bechter Péter tiltakozó interpellációt nyújtott be, de ennek elmondását is megakadályozták a parlamentben. A kitelepítés elkerülhetetlenné vált.

Április 5-én érkezett meg Solymárra az 1. számú Áttelepítési Miniszteri Biztosság levele. Ebben lefoglalták valamennyi a faluban megtalálható járművet, valamint 140 mázsa tűzifát és 40 mázsa szalmát, amivel utóbb a vasúti kocsik fűtését és a bennük levő fekhelyeket biztosították. Elrendelték a kijárási tilalmat. Április 11-én a KSH adatai alapján összeállították a kitelepítettek listáját, majd közszemlére tették a községházán. Írásos tájékoztatót senki nem kapott. Ugyanezen a napon megérkezett a Mentelési Bizottság is. A kitelepítettek vagyonát leltárba vették és zárolták. A belügyminiszteri rendelet alapján csak a szénbányák dolgozói kaptak automatikus mentesítést – Pilisvörösvár és Pilisszentiván lakói így alanyi jogon mentességet kaphattak. Solymáron azonban a 121 beérkezett mentesítési kérelem dacára csak 30-40 család kerülhetett el a kitelepítést, összesen 1946 személynek kellett eltávoznia.

Április 18-ra tűzték ki az indulási napot, ezen a reggelen függesztették ki a mentesítést is. A szomszédos községekből lovas fogatok érkeztek a csomagok szállítására. Április 23-án elindult a következő transzport. A vagonokba kb. 30-32 személy fért be, igyekeztek a rokonokat összezárni. Az első szerelvényből 10 vagont Heidenheimben, 20 vagont Schwäbisch Hallban, a többit Öhringenben rakták le. A második szerelvény Karlsruhe városába futott be.

A kitelepítési műveletek nem értek véget Solymáron. A környező falvak adatai: Budaörs 8359, Budakeszi 3489, Nagykovácsi 625, Zsámbék 2966, Békásmegyer 2449, Üröm 1448, Törökbálint 2143, Csobánka 1225, Pomáz 985, Soroksár 3898.⁶

A kitelepítés 1948-ig tartott, amíg a szovjet-amerikai viszony el nem hidegült. A magyarországi németiség fele itthon maradhatott, állampolgári jogait 1950-re visszanyerte, de elkobzott vagyonát nem.

⁶ L. Czibulka Zoltán–Heinz Ervin–Lakatos Miklós: *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás*, KSH Levéltár, Bp., 2004, 306–331.

Kitelepítés Békásmegyeren

Furcsa közjátéka a történelemnek, hogy 1946. május 25-én, egy hónappal a solymáriak kitelepítése után a Magyar Miniszterelnökség 5805/1946, M. E. III. számú körlevele – módosítva az eddigieket – úgy rendelkezett, hogy a *német anyanyelvűek*, akik az 1941. évi népszámláláskor magukat magyar nemzetiségűnek vallották, általában nem vonhatók áttelepítés alá. A kormány ugyanis fontos külpolitikai okokból figyelembe vette a Szövetséges Ellenőrző Bizottság részéről a külügyminiszter útján kifejezésre juttatott elvet, hogy a magyarországi német lakossággal szemben kollektív felelősségre vonásnak nincs helye, s valakit pusztán azért, mert német anyanyelvű, kitelepíteni nem lehet. Ez azt jelenti, hogy ha a solymári kitelepítés egy hónappal később történt volna, akkor a lakosság kétharmada valószínűleg itthon marad.

Solymáron 1946 májusának elején 332 üres ház és 1265 katasztrális holdnyi föld maradt gazdátlanul. Már tavasszal megjelent az észak-alföldi Mezőkövesdről 58 telepes család, akik nagy részben föld nélküli summások voltak. Kezdetben nehezen illeszkedtek be, s még az első évben 8 család vissza is költözött. Az itt maradó 50 család 186 tagja részére 50 házat, valamint 228 katasztrális holdnyi szántót, 41 hold szőlőt és gyümölcsöst juttattak. Ebben az első hullámban erdélyiekről, budapesti munkások betelepüléséről is tudomásunk van.

A második hullámban érkeztek Solymárra a Felvidékről kitelepített magyar családok is. A fennálló magyar–csehszlovák lakosságcsere értelmében 55 család érkezett a faluba. Arányos vagyoni elbánásban részesültek, előfordult, hogy üzletet vagy kocsmát kaptak otthon elkobzott hasonló vagyonukért cserébe. 1947 elején azonban még mindig 70 üres ház állt a faluban. A földreform műveleteit 1948. január 25-én zárták le, a juttatott földek nagy részéről néhány év múlva a beszolgáltatások terhei miatt lemondtak az emberek.⁷

A magyar kormány 1948 második felében, a német nemzetiségű lakosság kitelepítésének lezárultát követően kísérletet tett arra, hogy megvonja a két és fél évig tartó telepítések mérlegét. Eszerint Magyarországon 1946. január 19. és 1948. június 15. között az országból ténylegesen 166 800 főt telepítettek ki,

⁷ Az adatokat l.: Seres István: *Solymár története és néprajza*, Helytörténeti Társaság, Solymár, 1993, 88.

akik közül Németország nyugati megszállási övezetébe – Baden-Württembergbe, kisebb részben Hessenbe és Bajorországba – 116 ezren, míg a szovjet megszállási övezetbe mintegy ötvenezen kerültek. Figyelembe véve a háború alatt nyugatra menekült német nemzetiségűek – 40-45 ezer fő – számát, valamint az 1941 utáni természetes szaporulat mértékét, az országban maradt német nemzetiségűek létszámát 230 ezerre becsülték.

Az interjúkról

A budapesti német nemzetiségi falvak szerepét már több monográfia és Heimatbuch is vizsgálta, melyekben – mint e faluhálózat tagja – Solymár község említése is megtalálható. Kérdés volt tehát, hogy a feldolgozható szakirodalom mellett hogyan kezdjek hozzá az interjúkészítéshez. Az „oral history” tematikája elsősorban a narratív pszichológia és történelemtudomány metszéspontja, amelybe olykor a filozófia diszciplínája is „belekukkant”. Az alanyok sajátos életútja mellett az ökológiai és kulturális tér (Solymár falu lakói) specifikumának feltérképezése volt az interjúkészítés célja. Kutatásom alapja nem az volt, hogy megtudjam, ki hogyan élte túl az említett évtizedeket, hanem a közösség széthullásának szubjektív történetére voltam kíváncsi, annak ellenére, hogy minden alany saját társadalomtörténettel és történelemmel rendelkezik, mégis egy közösségben értelmezi magát. Munkám során a Tóth Ágnes *Hazatértek – A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete* (Gondolat Kiadó, 2008) című könyve által használt módszertant alkalmaztam. Ám ellentétben ezzel a kötettel, amely több tájegység életsorsát gyűjti egybe, az én dolgozatom szűkebb értelemben egy kollektív közeg – mert így tekintem a közös kultúrájú Solymár faluközösségét – történelmi mozgásáról, élményeiről igyekszik parabolát adni.

Az interjúalanyok felkeresése egyszerű dolog volt. Mivel e sorok írója is a faluközösség tagja, könnyű volt a megfelelő tagok kiválasztása és interjúra invitálása. Huszonöt embert kerestem fel, és három elutasításban volt részem. Az interjúk elkészítésére 2009 szeptembere és 2010 januárja között került sor.

Ideális alanyomnak azt tartottam, aki német anyanyelvű, solymári, tanúja vagy átélője volt a második világháborúnak és az 1946-os kitelepítésnek. Kitétel volt természetesen, hogy erről vannak emlékei, tehát elmúlt ötéves az események alatt. Az interjúkra használt hivatkozási rendszert is a *Hazatértek* című könyv nyomán készítettem. Az idézőjellel keretbe foglalt elbeszélők adatait a következő módon határoztam meg: *születési év, nem, életkor a kitelepítéskor*. Előfordult azonban, hogy több azonos kódú személy is volt az alanyok között, ezért „rangsoroltam” őket, és a születési hónapjuk időrendje alapján „/” jellel elválasztva 1-es vagy 2-es sorszámmal láttam el a kódokat. Például egy 1929 végén született női interjúalanyomnak, aki az 1946 áprilisában lezajlott kitelepítéskor 16 éves volt, és két hónappal fiatalabb volt az ugyanazon adatokkal rendelkező másik interjúalanyomnál, a következő a kódja: 1929:N:16/2.

A felvett adatállomány a statisztikai elemzés elveinek szinte egyikét sem elégíti ki. Reprezentativitásról is csak részben beszélhetünk, hiszen statisztikai-

lag majdnem minden 1940 előtt Solymáron élt lakost számításba lehetett volna venni dolgozatomhoz. Solymár lakossága 4096 fő volt, az erről az időszakról szóló visszaemlékezéseket 22 fő alapján végeztem, tehát természetesen csak egy bizonyos szeletet tudtam feltérképezni, mégis ki merem jelenteni, hogy egy ilyen zárt rendszerű közösségben ezen visszaemlékezések jól tudták követni a főbb történelmi folyamatokat.

A világégés kezdete

A második világháború hatása, az országhoz képest, gyorsan érezte magát Solymár községben. Nemcsak embereket, hanem állatokat, köztük lovakat és szekereket is igénybe vettek rövidebb-hosszabb időre, katonai szolgálatra. 1938-ban a felvidéki és az 1939-es kárpátaljai visszacsatoláskor hívták be először a solymári katonákat. Innen még hazatértek, de 1940-ben, Észak-Erdély visszacsatolása során, már megvolt az első hősi halottja is a falunak. A Jugoszlávia ellen felvonuló Wehrmacht a bécsi országút mentén fekvő községet csak pihenőhelyül használta, először szállásoltak el itt nagy létszámú katonaságot. A német csapatok megjelenésének és későbbi beszállásolásának az eseményei összemosódnak az emlékezetekben. Csak egy személynél tudtam jól elkülöníteni ezt a csapatozást a későbbi megszállástól.

„Mikor átvonultak a németek, nálunk is megszálltak egy-két napig. De sokáig nem maradtak, mert ezek gépkocsizó alakulatok voltak. Ez többnyire úgy volt, hogy egy nagyobb helyiségbe'... tánctermekbe' laktak, de mentek ők tovább.” (1927:F:19)

A második világháború solymári eseményei soha nem tapasztalt mértékben hatoltak be a falu életébe. Az érkező processziók kivételével nem tudni arról, hogy tömegek, ráadásul katonatömegek érkeztek volna a faluba. Az elbeszélésekből megítélve, addig soha nem látott biztonságérzet-vesztéssel járt ez a falu közösségén belül.

1943 őszén továbbra is érkeztek a SAS-behívók, de lényeges változást 1944. március 19-e, a német megszállás napja hozott, amikor másodjára is német katonákat szállásoltak el a községben. Ezzel a katonai jelenlét állandósult a faluban. Ezen korszak változásai új identitásbeli hozzáállásokat és elbeszélői szempontokat eredményezett az interjúkban. A történelmi korszak helyi történelme a valós etnikai megkülönböztetésen, a Volksbund szervezetén, az SS-toborzáson, a levették és az SS-katonák hányattatásain vezet a német és az orosz katonák bevonulásán át, több tragikus baleseten (pl. gránátrobbanásokon) keresztül az élet újraindulásáig. A negyvenes évek egyik fő szervezeti egysége, a Volksbund tevékenysége ekkoriban megerősödött. Mivel e szervezet nagyban hozzájárult a német nemzetiség magyarországi megítéléséhez, elmaradhatatlannak tűnik boncolgatása.

A 22 interjúalany közül senki nem volt tagja a Volksbundnak, s ha közeli családtagjáról, ismerőséről nyilatkozott is, fontosnak tartotta megemlíteni, hogy megtévesztették, s a szép énekek odacsalogatták. Mivel a solymári Volksbund-tagok névsora nyilvános, s láthatóan szerepelnek is rajta egyes interjúalanyok rokonságából személyek, az a következtetés vonható le, hogy az el-

beszélők szégyellik ezek bevallását. Ez a tendencia az egész országban megfigyelhető; átnézve a Németországban megjelent Heimatbuchokat, azok kevésbé említik a Volksbund tevékenységét. Ugyanez érvényes a későbbi kommunista szervezetek tagságaira is. A Volksbunddal kapcsolatos megnyilatkozók mindannyian különbséget tettek maguk és a volksbundisták között. Nagy részük nyilatkozott a szervezet jellegéről, a többiek csak a létezését erősítették meg. Az elbeszélésben érdekes módon ellentmondást figyelhetünk meg, hiszen míg az első felében lekicsinylően beszélnek a szervezetről, mondandójuk második felében már konkrét példán keresztül összetűzésről is beszámolnak. Voltak, akik már folyamatosságot véltek felfedezni és egy lapon említik a volksbundistákat a nyilasokkal, kommunistákkal.

„Ez a Volksbund egy túllihegett dolog volt. Akik éltek abban az időben, azok tudják azt, hogyan indult ez az egész. Ez egy kulturális szervezet volt, és nem is csináltak semmi mást, csak német népdalokat énekeltek, meg próbálták a német nyelvet megtanulni. Tartottak német nyelvkurzusokat is, felolvasásokat, kirándulásokat és rendezvényeket szerveztek. Na most voltak olyanok, akik kívülről nézték ennek a tevékenységét, és voltak aktív tagjai is, de a falu lakosságához képest ez egy maroknyi társaság volt. Összesen voltak százan, az aktívak meg még ötvenen se. Ezek a férfiak semmi mást nem csináltak, csak német katonai dalokat énekeltek és fel-alá vonultak itt a faluban. Egyszer a kocsmában voltam, még ilyen fiatal legényke voltam, és bent ültünk a barátokkal, és ott vonultak. S az András barátom kikiabált magyarul, hogy: *Takarodjatok, ti Hitler-kutyák!* (Nevet.) Ezek a következő pillanatban, mert tudtak magyarul, *Oszolj!*... – mondták, aztán rohantak be a kocsmába, mert onnan jött a hang, és keresték, hogy *ki volt az*. A kocsmárosné eldugta ezt a Huber Bandit, és nem találták meg. De azt mondták, megismerték, ki az, számolni fognak vele, és *Amint meglátjuk, el fogjuk kapni!* De sose kapták el.” (1925:F:20)

„Ezek köpenyt változtattak, először volksbundisták voltak, aztán nyilasok lettek, aztán meg kommunisták. S amikor felhoztuk nekik ezeket, akkor mérgesek lettek. Emlékszem is rá, borbély volt az egyik...” (1921:N:24)

„Budaörs az nagy volksbundista község volt. De viszont Szentivánon is voltak nagy volksbundisták, de azok nem lettek megérintve. Mert nagyon jól emlékszem még, amikor mentünk Szentiván felé, ki volt írva a házakra koszorúba fonva és rá volt írva, hogy (német szójátékkal) *Wenn du trittst in dieses Haus herein, soll dein Gruß heil Hitler sein*⁸.” (1924:N:22)

A Volksbund szervezeti felépítését kérdezve, a tagokról feltűnő hasonlóság figyelhető meg. Sokan a „szegények” jelzőt használták azokra, akik odajártak. Különös ennek a jelzőnek a jelentése, ugyanis amikor a háború előtti élet jellege felől érdeklődtem, akkor mindenki sajátjának érezte ezt a jelzőt, amelyet pozitív kicsengésűnek állított be. Itt viszont kifejezetten negatív élt kapott, sok esetben a gyári munkásokat értették alatta. Még külön a szegénynegyedbe is sorolják a székhelyét ennek a szervezetnek. Ellenszenves volt számukra a szegénység mellett, hogy Hitler pártján álltak, egy személy említi a zsidóüldözést is mint negatívumot.

⁸ Németül jobban érvényesülő szójáték nyersfordításban: „Amint belépsz ezen házba, Heil Hitler legyen szavad járása.”

„Volt, de legyünk őszinték, oda is inkább a szegények jártak. Aki egy kicsit módosabbnak érezte magát, az már nem ment a Volksbundba.” (1928:F:17)

„Az egy szegénynegyed volt, ahol az üzletünk volt. Ott volt a Török utca, a Kálvária utca, az Erdő utca és a Hősök utca. És ottan lakott ez az *Überbacher Ádám*⁹, ez volt a volksbundista vezér. Német volt. Ezeknek a szegényeknek ígért fűt-fát, és hát bedőltek neki, azt hitték, amit ez mondott nekik. [...] Hát, a testvérem többször ment el velük énekelni, mert ennek tetszett, hogy olyan szépen énekeltek.” (1925:N:21)

„A Groman kocsmába jártak és ott énekeltek (elkezd dúdolni egy volksbundista nótát). Akarták, hogy belépjünk, de szó se lehetett róla. Azért nem léptünk be, mert a Hitlert nem szerettük, mert üldözte a zsidókat és gonosz ember volt, mint Sztálin – ezek barátok voltak.” (1919:N:27)

„Alattunk laktak a *Tűék* (ez a család gúnyneve) még a kitelepítés előtt, lent a Groman kocsmánál, ezek a *Tűék* bérelték, és ők volksbundisták voltak. De én csak azt tudom a volksbundistákról, hogy '44-ben ők úgy mentek el, mint az urak. Mindegy. A *Tű* Johannék már kipakoltak az állomásra, hogy másnap mennek, és akkor átjött a nagyapámhoz és azt mondta: – *Mi azzal megyünk, amivel jöttünk, de nemsokára ti is jöttök utánunk.*” (1935:N:10)

„Hát persze, voltak, jöttek agitálni, az anyámat is megagitálták, például ez a H. Lizi néni, anyukám hozzájuk ment varrni, és mindig agitálták, hogy jöjjön a Volksbundba. Ezek nagy volksbundisták voltak.” (1929:N:16)

A solymári Volksbund szervezésében oroszánrészt vállalt Zirkelbach Ádám, aki a németesítő törekvések szószólója volt. A kulturális rendezvényeket tartó egyesület az 1944. március 19-i német megszállás után erősítette meg pozícióját. Ekkor a náci érdekek kiszolgálása miatt többen kiléptek a szervezetből, ám a vezetők nem törölték őket a listáról, s később ez lett az alapja az SS-be való kényszerített besorozásnak. A nyíltan nemzetiszocialista politikát hirdető aktivisták egy része, félve a közösség bosszújától, a besúgástól, a kényszeresített sorozásban való részvétel miatt 1944 októberében Németországba költözött. Akik itthon maradtak, azokat 1945-ben internálták vagy 1946-ban kitelepítették családtagjaikkal együtt. Fehér István adatai szerint országosan 60-70 ezer Volksbund-tag hagyta el ebben az időszakban az országot.

Beszélgetőtársaim többsége a kényszerű SS-sorozást a volksbundistákhoz kötötte, ezt bűnként rótták fel nekik. Elítélően nyilatkoztak a szervezet egyes tagjairól is. Megfigyelhető, hogy bűnbakként egy nőt emeltek ki, aki (2011-es haláláig) Solymáron lakott, leromlott szellemi állapotát isteni igazságszolgáltatásként értékeli. Tehát a közösség – hosszú évek távlatából – kivetette ezeket az embereket, azonban arról, hogy pontosan milyen félelmükben hagyták el az országot a volksbundisták, egyikük sem számolt be.

„Áh! Akik tagjai voltak [a Volksbundnak], azokat a solymáriak lenézték. Hát én nem szeretem használni ezeket a kifejezéseket, mert talán bántó, sértő – de Solymárnak jelentéktelen, nem meghatározó személyei, olyan *senkik* voltak ezek, akik inkább gyári munkások voltak. Parasztember egy se volt közülük, aki tagja lett volna, de még csak nem is szimpatizáltak vele. Ezek valamilyen módon azt remélték, hogy valamilyen anyagi előnyük származik majd abból,

⁹ Valószínűleg Zirkelbach Ádám neve

hogy ennek a társaságnak a tagjai. Mert nem szabad elfelejtenünk, hogy azért mi Németországnak a szövetségesei voltunk a háborúban, és ezek hivatalosan tárgyaltak politikai vezetőikkel. Voltak olyan hivatalos kapcsolatok, amik azért olajozták, hogy ez a szervezet hivatalosan is működhessen. Olyan, hogy *belőletek SS-katona lesz*, ilyen szóba se került soha. Ennek utána ilyen előre nem látott következményei lettek, hogy azt mondták: *Na jó, te volksbundista voltál, neked a kötelességed elmenni az SS-be!*" (1925:F:20)

„Rendeselek [voltak]. Beszélgettek, meg ilyesmi, arról, hogy nem akar-e valaki belépni. Ezek bálokat csináltak, meg összegyűltek. Hát ők mindig a németek mellett voltak, és úgy, hogy nem volt vita közöttük. Néha mentünk kukucskálni, de nem szidták egymást, csak akkor, amikor elvitték a gyerekeket, akkor kezdődött velük a zúr.” (1928:N:18)

A sorozások

Solymári SS-toborzásokra már 1944 előtt is sor került. A magyar és a német kormány a Szovjetunió ellen vívott háborúja idején megegyezett, hogy magyar állampolgárok beléphetnek a német SS kötelékébe. Ebben az esetben német állampolgárokká válnak. 1941-ben önkéntesen öt solymári lakos vonult be ebbe a kötelékbe. 1944 márciusa után a megszálló német csapatok a magyar kormány segítségével elkezdték a kényszerített SS-sorozásokat, amelyet a németek önkéntesnek nyilvánítottak. Az elmondások alapján a neveket a volksbundisták állították össze. Az egyesület tagjait megszította ez az esemény, s többen ekkor léptek ki a szervezetből vagy passzív módon viselkedtek. A korábbi SS-toborzásokra nem emlékezett senki, a mindenki által csak *Muss-SS*-nek keresztelt eseményről kaptam az első hosszabb és valósebb elbeszéléseket. A hazai németek nagy része passzív ellenállást tanúsított az SS-sorozásokkal kapcsolatban, amelyben döntő szerepet kapott, hogy inkább a magyar hadseregbe való belépésüket kezdeményezték a hatóságoknál. A solymári visszaemlékezők kollektív tudatában az egyik legnagyobb tragédiaként szerepel ez az esemény, ugyanis nagyon kevesen tértek haza ebből a „szolgálatból”. Emiatt is alakult ki gyűlölethez hasonlitos érzésük a volksbundistákkal szemben.

„Hát várjál, 1944 tavaszán volt a sorozás, de már télen lehetett hallani, hogy lehet belépni az SS-be. Bátyám már magyar katona volt és hazajött és mondta az anyámnak, hogy: *Mama, ha én átmennék a németekhez, akkor maga sok pénzt kapna értem... dupla zsoldot is megkapná. De Mama, ne úrjon alá semmit, mert én nem megyek német katonának*. Ezért ő magyar katona maradt.” (1930:N:15)

„1944. augusztus 10-én volt az SS-sorozás, és mindjárt szeptemberben elvitték. Kaptak egy sorozási papírt, hogy a vendéglőben, a Lejtőben jelenjenek meg, és kivitték őket Brünnbe.” (1925:N:16)

Az általánosító kérdésemre (*Volt-e valaki a családban érintett az SS-sorozásban?*) is sokan reflektáltak. A visszaemlékezők egy része összekeveri az SS-sorozást a későbbi általános mozgósítással, amely 1944 decemberében történt.

„A bátyámnak ajánlották ezt, hogy lépjen be, mert akkor több fizetést kap. Jött hozzánk a Herbert Johann, aki volksbundista volt. Az apám azt mondta

neki, hogy ha a fiát elviszik SS-katonának, akkor ő megfojtja. Mire Johann azt mondta, hogy *ő nem avatkozik bele*. Mire az apám: *A te lányod német katonákkal jár*. Azt válaszolta, hogy *igaz, hogy a lánya jár a volkbundistákhoz, de ő nem*. S tényleg. Aztán egyszer mentünk a Johannhoz kukoricát fosztani. Amikor végeztünk, megkínált minket almával és borral. S a nagyapámmal hátramentünk a nyári konyhába, és akkor megkérdezte: *Johann, kié ez a kép?* S azt mondta: *Ez az Istenünk, te a templomban hiszel, én benne*. S a Hitler volt a képen. *Én nem bántom magát, maga se bántson vele* – mondta. Ezek elmentek '44-ben. Az egész utcánkat kiürítették, egy legény se maradt. Mindenkét Berettyóújfaluba vittek, és onnan szétválasztották. Időseket is. Ezek közül sokan Belgiumban estek el.” (1929:N:16)

„Nekem a bátyámat vitték el, és Belgiumban halt meg. Még polgáriba járt és tanult volna tovább, de jött a háború. Láttam a sírját is, ez egy tömegsír, most is megvan. Ezek a volksbundisták mentek agitálni, és akik hagyták magukat felírni, azzal már egy taggal többen voltak.” (1925:N:20)

A következő elbeszélésben megfigyelhető a különböző események keveredése.

„Kivitték őket a Keleti pályaudvarra, az összes gyereket, akik katonák lesznek. S akkor kimentünk mi is... ezek nem az SS-esek voltak, mert itt csak meg lettek véve az SS-esek a volkbundistáktól. Ők adták oda az SS-nek az embereket. Szombati napon volt ez, a Keleti pályaudvaron, én Újpestre jártam dolgozni, és akkor kimentem. Akkor a Józsi [a testvére] is ott volt. De ott még a Bácskából is voltak katonák, és elvitték őket. Az anyám is megjött, dróttal volt körbehálózva, anyám kitepte a drótot és azt mondta: *Na, gyere, bújjál ki*, azt mondja, *magyar vagy, gyere ki!* Kijött, de nem vettük észre, hogy ott egy pasi állt és figyelte a környéket, aztán jött utánunk. Szó nélkül követett minket, felszálltunk a villamosra, ő is felszállt. Nekem gyanús volt, hogy mindig nézett ránk. Mondtam: *Anyu, szálljunk le, mert ez az ember követ minket elég régóta*. Leszálltunk, ő is leszállt. Ugyanazt csinálta, mint mi csináltunk, és nem szólt egy kurva szót se. Azt mondja anyám: *Lányom, te nagyon jó látnod, nekünk vissza kell menni*. Visszamentünk a Keletibe, kimentünk a Keleti pályaudvarra, ő is újra ott volt. A drót mellett megállt anyám és azt mondta: *Józsi, én inkább visszateszlek, mint hogy azt lássam, hogy ez a pasi előttem agyonlő*. Keresztet adott a homlokára, csókot adott neki és azt mondta, *lát-ni többet nem foglak*, majd megfogta a kezét, megszorította, és azt mondta a Józsi: *Dehogy, anyám, hát visszajövök*. Az egyik bácskai azt mondta: *Én Bácskából jöttem, én most felmászok a vonat tetejére és még egyszer Bácska felé nézek*, és felmászott és megbillent, és a magasfeszültség agyonrázta. Aztán elindult a vonat Brünnebe, ahol hat hétig tartott a kiképzés. És akkor egy marha nagy épületben laktak. Azt írta, hogy vizsgálatra vitték őket, hogy egészségesek-e, és mesélte, hogy az orvos azt mondta neki, hogy *emelve fel a kezét*, és mögötte egy német tiszt volt, aki azon nyomban, hogy felemelte a kezét, rögtön bepecsételte neki a hónalját. Azt mondta, hogy *te nem mész arra vissza*.” (1928:N:18)

„Itt a Lejtő kocsmában meghívták a papámat, meg engemet is. Hát én akkor kőművestanuló voltam, 16 éves voltam, és mondták nekem, hogy (június vagy júliusban volt, szóval nyár közepén) *Fiam, nem baj, hogy nem vagy még*

tizenhat. Ha aláírod, hogy önként jössz az SS-be, akkor elfogadjuk. Mondtam, hogy *elnézést, én először szakmát akarok, és csak utána lehet szó a katonaságról.* Nem írtam alá, de a papámat meg elfogadták. A papám akkor hátraszaladt a szomszéd faluba, Szentiványra, a bánya főnökéhez, és az azt mondta neki: *Jól van, adok egy papírt, hogy csillás vagy nálam.* És akkor az SS-től megmenekült a papám. Tehát a kocsmában, az udvaron voltunk vagy húszan vagy ötvenen, már többen voltunk, és akkor bemondták, hogy *jöjjön be az XY.* Ott három vagy négy bizottsági tag ült, magyar katona, német katona, meg civil is, és akkor be akartak ráncigálni, de nem írtam alá.” (1928:F:17)

A besúgások és razziaik ellenére sokan tagadták meg az SS-szolgálatot. Más emlékezők elbeszélését alapul véve, keringtek akkoriban mendemondák, hogy az elbujdosott 68 személy a közeli bányákban vagy a közeli *Ördög-lyuk* barlangban talált menedéket. Elbeszélőim közül négyen számoltak be arról, hogy valaki megtagadta az SS-katonaságot. A történetekben összemosódik az a fogalom, hogy valaki a faluban bujdokolva tagadta meg a sorozást, vagy pedig a kötelékből, a kiképzés vagy a harcok alatt szökött meg. Két emlék ismétlődik ezekben a válaszokban; az egyik, hogy a sváb katonák egyfajta megoldásként tekintettek arra, hogy magyar katonának álljanak be, így elkerülhették az SS-sorozást. Ez országos tendencia volt. A másik emlék a már említett besúgóval kapcsolatban, akit mint egyetlen élő személyt, felelőssé tesznek a történetek miatt. A zaklatásokról egy ember emlékezett hosszasan, kissé anekdotikus formában, használva az önheroizáló eszközöket. A háború megpróbáltatásainak és a benne való helytállásnak karakán és büszke elbeszélései elevenednek meg a válaszokban. Solymáron a kényszer-SS kötelékébe 205 személyt soroltak be, ebből 67 nem vonult be.

„A barátom a Taller András volt, egy abszolút magyar érzelmű ember, semmi köze nem volt hozzájuk, annyira, hogy nem is lett kitelepítve. A szülei se. És valaki, valamilyen oknál fogva kiszúrta, mert egy fiatalember volt, és azt mondta, hogy *oda menjen el*, és elmentek hivatalos emberek és mondták neki, *hogy menni kell sorozásra.* Ő azt mondta, *hogy nem akar menni*, erre azt válaszolták, hogy *jól van, de akkor jön érted a fekete kocsi és kényszerrel fog odavinni, de annak következményei lesznek.* Az Andrást behívták katonának, bevonult, aztán megszökött. Egy éjjel a takarodó után nem volt éppen ő a környéken, és valahogy leléptek a táborból. Aztán vonattal jöttek Solymárra. Naponta keresték őket. Voltak mendemondák solymári besúgókról. A rokonnaimnál bujkált egészen addig, amíg kénytelen volt a magyar katonaságnál jelentkezni, és önként bevonult magyar katonának. Aztán elvitték. Nagy rizikó volt, mert elvileg a magyar katonaságnak szökötteket nem lett volna szabad vállalni. De ott voltak ilyen vagány tisztek, és azt mondták, hogy akkor hunyjunk szemet felette.” (1925:F:20)

„A férjem volt olyan, aki nem vonult be. S volt ez a H.-né, ez egy nagy ribanc volt, katonaruhába öltözködött és ment éjjel. Idejött a férjemért a német katonákkal. Az egész utcánkat besorozták, ezek közül egy se jött vissza. Az én férjem meg az ő testvére, a bátyja, meg több solymári volt, aki nem vonult be. Aki elbújt otthon. Mesélte a férjem, hogy ő elől lakott a szobában, és az édesapja amúgy is olyan félős ember volt, mert hat évig volt Szibériában fogságban az első világháborúban. Éjjel kopogott valaki. Hát aludt a férjem, ő nem hallott

semmit, a szülei hátul voltak a szobában, és az apósom azt meghallotta. És akkor hát *Aufmachen!* – németül mondták a német katonák. A férjem Mihály volt, odament hozzá az apja: *Mihi, auf!, elvisznek tégedet.* Hát persze nem tudta eltagadni. A férjem fölöltözködött, és itt kint állt egy ilyen Zsuk kocsi. Elvitték és be lettek zárva, a Markó utcába. Ott voltak hat hónapig. Kitoloncolták őket, és a Ritter Mátyás is ott volt többek között. Meg a János, az is a rokonom, az is volt ott, meg többen, azokat nem tudom már. Voltak ott vagy százötvenen abba’ a vagonba’. És képzeld el, volt ott egy nagykovácsi ember, és ez azt mondta: *Én itt le fogok ugrani, egy marhavagonba’ voltak, én nem megyek, mer’ a háborúba megyünk be, ott meg fogunk halni úgyis.* Volt egy bicskája. S ez három napig tartott, de csinált egy lukat. Ezek a marhavagonok kintről voltak bezárva. Amikor kész lett a lyuk, akkor ki tudott nyúlni a kezével. És azt mondta az én férjem meg a bátyja: *mink összetartunk, vagy élünk, vagy halunk, mi nem hagyjuk el egymást.* A két testvér. Így is volt. Kiugrott ez a nagykovácsi, nem várt az én sógorom sokáig, kiugrott ő is, és utána ugrott ki az én férjem, és akkor a Körbl Lajos bácsi is. Nem tudtak egymásról semmit. Ők a bátyjával azt beszélték meg, hogy majd két ujjal fütyülnek egymásnak, és fütyült, és a férjem meghallotta és összecsalázkodtak. Semmi nem volt náluk az égarda világon! Éhesek voltak! Szomjasak voltak! Hát most azt mondták, megpróbálják a szerencsét, most vagy sikerül, vagy nem sikerül. Leállítottak egy kocsit, tele volt magyar katonákkal. Kérdezte a sofőr, hogy *Hova mennek?* – *Hát Budapestre akarunk menni.* – *Jó, én pont Budapestre megyek. Hát hová?* – *A Keleti pályaudvarra.* Odaérnek a Keleti pályaudvarra, ki ül ott, mint a Körbl Lajos bácsi. Előbb volt ott, mint ők! Akkor hajnalban értek haza, három órakor értek Hűvösvölgybe. De onnan gyalog kellett jönni. Hát meglátják őket, nem? Hát rögtön másnap megy akkor a drót meg minden! Hazajöttek gyalog Hűvösvölgyből, ötkor vagy mikor értek haza, és akkor kopogtak a nyári konyhába. Amikor bejöttek az oroszok, akkor szabadok voltak. Ez így volt, ahogy én neked mondom!” (1930:N:16)

1944

A második világháború hadmozdulatainak megélésében kétféle elbeszélői narratívával találkoztam. Az egyik a katonasorsukat elbeszélők, másik az itthon maradottak szemszöge. A katonák történeteiből áradt az a bölcs büszkeség, amely arra engedett következtetni, hogy az elbeszélők életük legfontosabb, talán legdicsőségesebbnek tartott időszakáról beszélnek.

Történeti szempontból 1944. március vége hozta az újabb változást Solyvár életében; leszámítva néhány halottat, a község közvetlenül ekkor szembeesült a világégés eseményeivel. A német megszállás után a szövetséges légierő megkezdte Magyarország bombázását. A Budapest elleni első légitámadás március 24-én volt. Rendszeressé váltak a támadások, a légi ütegek robbanásai. Az embereknek változtatni kellett az életmódjukon, a pincében találtak menedékre.

„Nálunk minden volt, nem is törődünk semmivel, mert ha háború lesz, akkor lesz nekünk ennivalónk, minden évben vágunk disznót. Nem lehetett

akkor füstölni, beraktuk zsírba és abba' hagytuk, és abból csináltunk valamit, húst raktunk a főzelékbe. A nagymisén beszéltek mindig a háborúról. Amikor jöttek a ruszlik, akkor is volt bomba, és az angolok is dobtak bombát.” (1921:N:24)

Április-májusban többezernyi zsidót deportáltak. A kiugrási kísérlet bukása után a megsemmisítő táborokba induló vonatok száma megszorodott. A zsidókkal való együttérzés mentőakciókban is megnyilvánult. Ilyen jellegű tettét nemcsak erkölcsi, hanem politikai meggyőződésből is vállalta az egyik elbeszélő.

„Nagyon szegények voltak az emberek [...] mentek az orvoshoz, és fekete-kávét ittak, hogy a vérnyomás felmenjen, és akkor ez tartotta őket állományban, nem vitték el őket. Ezek rendes, családos emberek voltak. Ezek nem akartak harcolni. De a Hitler volt egy *luder*. És amikor a zsidókat itt keresztülvitték Solymáron... és akkor mentek, és sajnálta az ember őket. Ezt végignézni, azt szóval nem lehet leírni. Akkor az édesanyám is ott volt, és látta, hogy ahová ő járt kofáskodni, árulni a Rózsadombon, ott volt egy kislány, és az is benne volt a menetben. És akkor ez a lány megismerte az édesanyámat, odament hozzá, és így megszabadult. Nem vették észre, mert hát mellettük mentek a fegyőrök, nehogy megszökjenek. És ezt a kislányt nem vették észre. És úgy élt nálunk, azt hiszem, hat hétig, vagy talán még tovább is volt.” (1921:N:25)

A nyilasuralom időszaka alatt a fővárosban tartózkodott, ahol tanúja volt a Duna-parti mészárlásoknak is. Az elbeszélésekben a sorsszerűség jellemzése keveredik az egyszerű, trágár kifejezésekkel. Hangsúlyozódik az emlékezésben, hogy nemcsak zsidók haltak meg. Az alany szinte metaforikusan beszéli el az eseményeket, demonstrálva, hogy a nyilasuralom nemcsak a nemzetiségiekkel bánt el, hanem minden magyar emberrel.

„Amikor '44-ben összeszedték a zsidókat, a Váci úton hajtották őket, és mindnek csillaga volt, aki nem, az cigány volt. A Duna-parton sok cigány lakott, és lehetett is látni rajtuk. S álltunk, néztük, és mondták a vörösváriak is, mert azok többen voltak a gyárban dolgozók közül, mint a solymáriak, és azok mondták, hogy *nézz oda, miért mondják, hogy a zsidókat viszik, amikor a cigányokat is viszik*. Aztán egy más nap megint mentem haza, és akkor pont a híd felé mentem, és megint hajtották a zsidókat, nyilasok hajtották. Ott álltak felsorakozva, fel voltak állítva a nyilasok, én kukucskáltam, s láttam, hogy nagyon sok magyar legény volt ott és kiabáltak: *Magyarok vagyunk, Szabolcsból jöttünk, megvédjük Budapestet, hagyjanak elmenni, a honvédséghez megyünk!* Mellettük állt egy öreg zsidó házaspár is. A nyilas tiszt azt mondta: *Fegyverbe!* Megijedtem, hogy most mi lesz itt, akkor felálltak, azt mondta: *A cipőt le!* A zsidók levették, de a fiatalok, akik kiabáltak, azok nem. Azt mondta a tiszt: *Hármat számolok, ha a harmadikat kimondom*, és mutatta is, *akkor lőttök. Egy... kettő... hááááá-* [hosszan mondja] és erre a magyarok beugortak a Dunába cipőstül, a zsidók állva maradtak... *-rom*, és a zsidókat, akik ott maradtak, azokat lelőtték. Ők meg beugrottak, de a katonák odamentek a partra és lőtték a vizet. Én mondtam magamban: *Le vagytok ti szarva, ezek már mélyen úsznak*. Erre meglátott a nyilas, odajött szépen és azt mondta: *Kislány, ugye nem láttál semmit? Na jó, akkor most szépen mész a fal felé, amerre akartál menni. Ha nem mész el, te is oda leszel állítva*, és úgy futottam... ez volt.” (1928:N:18)

Szökések

A solymáriak a bombázások ellenére tovább jártak Budapestre dolgozni és piacolni. Az újpesti vasúti híd lebombázása, majd októberben a Margit híd felrobbantása miatt a munkahelyek és egyes piacok megközelítése életveszélyessé vált. A Margit híd felrobbantása három solymári lakos életét követelte

A nyilasok budapesti rémuralmáról kiszivárgott hírek mellett aggodalmat keltett, hogy a még idehaza lévő leventéket elkezdték az ún. „KISKA” keretében kiképezni. A már közelről hallatszó ágyúszó reményt keltett, hogy a nyilasok december 15-ére elrendelt általános mozgósítása már nem lesz eredményes, de még volt idejük, hogy a 16 éves korban lévő fiúkat elvigyék katonának. Az 1928-as korosztálytól kezdve válogatás nélkül, kiképzés nélkül vitték a frontra az embereket. A leventéket Nyugatra szállították, akik közül többen nem tértek vissza – írja a visszaemlékező helytörténész, Seres István.

A háborús események elbeszéléseinek egyik csapása itt ágazik el. Az októberben kihirdetett SAS- és leventebelívók hatására rengeteg fiút vittek el kiképzésre, majd Németországba. A katonasorsok elbeszéléseiben a közösségi kohézió az, amely a közös sorsú embereket áthatja. A „Hát én úgy emlékszem” kezdetű történet a részletes, saját történelemnek az igazolása. A háborús borzalmak ellenére a kérdezettek elbeszélése kedélyes volt, mintha egy nagy kalandnak fogták volna fel a történeteket.

„Hát én úgy emlékszem, hogy engem besoroztak leventének. 1944 őszén vittek el, velem együtt 10-12 embert. Nem soroztak be minket, hanem azt mondták, hogy mindenkinek, aki betöltötte a 16. életévét, annak a községházánál kell lennie, bakancsban, meleg ruhában és egy napi hideg élelemmel. Elbúcsúztam a szüleimtől, lementem oda, és azt mondták, hogy elvisznek minket és magyar katonák leszünk. Aztán elindultunk Solymárról, átmentünk Vörösvárra, mert ott volt egy gyűjtőhely, oda a többi községből is jöttek leventék. Így összejöttünk és mentünk Zsámbék irányába, ez volt az első megállóhelyünk. Éjjel volt, ott elszállásoltak minket, aztán mindig mentünk fokozatosan nyugat felé. Szilben voltunk, akkor már késő ősz volt, ott pár hétig laktunk a házaknál. Kiürítették a szobákat, felszórták szalmával, és ott aludtunk, és aztán pár nap után elmentünk tovább és elérkeztünk Nagyfödémesig, ez az ország nyugati határán van.¹⁰ Ott aztán tényleg katonai alakulatokat csináltak belőlünk, hát csak olyan 16-18 évesek voltunk. Kaptunk levetett katonai gúnyát, köpenyt, bakancsot, és ott rendes kiképzésben részesültünk. Akkor is primitív körülmények között, házakba, szalmán aludtunk, vajlingba mosakodtunk. Ott elvultunk húsvét szombatjáig, akkor a templomban voltunk éppen, és leállították a misét. A pap mellett az egyik kiképzőtiszt azt mondta, hogy mindenki azonnal jöjjön ki, mert továbbmegyünk, egy félóra a rendelkezésre álló idő, mert azonnal megyünk Ausztrián keresztül Németországba. S akkor riadó volt, mindenki kiment, és valóban fél óra múlva elindultunk, összeraktuk a holminkat. A végén kiderült, hogy az oroszok 30-40 kilométerre voltak tőlünk. Ez 1945 húsvétján volt. Aztán először Pozsonyba, utána átmentünk Ausztriába, és las-

¹⁰ Mai Velké Ulanj Pozsonytól 50 kilométerre van, tehát az akkori Észak-Magyarországról van szó.

san-lassan végigyalogoltunk Rosenheimig. Ez Münchentől van 40 km-re, egy hegyvidéki pihenő vagy legelő volt, és ilyen állattartó istállókban pihentünk és aludtunk. Ott két-három napig voltunk, és egyik reggel bemondta a rádió, hogy elvesztettük és vége a háborúnak. Ez május 8-án volt, és addig ott dekkoltunk és vártuk, hogy most már csak történik valami. Volt velünk egy konyha, ott kaptunk valamifajta ételmezt, és ha elfogyott, akkor vagy elmentünk lopni, vagy akik tudtak németül, a parasztokhoz [mentek] kéregetni, és kaptunk is néha. De inkább loptunk, mint kértünk. Aztán elvittek minket, mert véletlenül jött egy amerikai katona abba a faluban. Láttá, hogy itt egy csomó magyar katona van puskával, és hát azt kérdezte, *hol van itt a parancsnok?* Mondtuk neki, hogy *elvesztettük a parancsnokot*, és azt mondta, hogy *az amerikai hadsereg itt van két kilométerre. Tudjuk-e* – kérdezte –, *hogy mi hadifogságban vagyunk.* – *Na, Nu!* – mondtam, – *Rendben van, jöjjenek*, elment ez a fiú, angolul beszélt, én nem értettem meg, mert akkor még nem beszéltem angolul. De volt köztünk egy, aki tudott valamennyit angolul, ez egy fiatal tiszt volt. Aztán visszajött, nem telt bele egy negyedóra, és megjelent öt-hat dzsip tele katonával. – *Föl!* – ordítva. – *Mindenki jöjjön ki puskával felszerelve a szabad térre*, mert ott egy szabad tér volt. Aztán átvittek minket egy táborba, és ott voltunk elég sok ideig. Igazából nagyon jól bántak velünk, nem volt gond az amerikaiakkal. Végül több-magammal szöktünk meg, mert úgy gondoltam, hogy most már ideje lenne hazamenni. Az amerikaiak lelőttek volna minket, mert volt egypár ember, akit szökés közben lelőttek. De én azt mondtam, hogy most már elég volt, és menjünk inkább haza. Volt egy hely a külső kerítésen, ami meg volt bontva, és ott kiszöktünk. Egy nagy kukoricás volt a tábor mellett. Bementünk a kukoricásba, dekkoltunk ott egy darabig. Senki nem vette észre, hogy lementünk, csak a fiúk, akikhez tartoztunk, de az örök közül senki. Aztán elmentünk egy paraszthoz, ő azt mondta, hogy *Menjetek tovább, gyerekek, mert nem akarunk bajba kerülni.* – *És hova menjünk?* – kérdeztük. S mivelhogy németül beszéltünk vele, egy idő után megenyhült a szíve és azt mondta, hogy menjünk *ide* és keressük ezt és ezt, és mondjuk el neki, hogy segítsen rajtunk. De várjuk meg az estét, most ne menjünk ki, mert észre fogják venni. Aztán elmentünk ahhoz a nénihez, akit mondtak. Barátságosak voltak, és azt kérdeztük, hogy itt szeretnénk maradni, és *nem lehetne-e esetleg valami munkát találni? Tudnak-e?* Spekuláltak, hogy van nekik ismerősük. Kertészek, és onnan egypár kilométerre lenne a kertészetük, és *esetleg oda el tudnának menni* – mondták. Pillanatok alatt civil emberek lettünk. S volt annyi bátorságom, hogy utánanéztünk, hogy van-e itt valami magyar kirendeltség, és bementünk oda civil ruhába', Münchenbe. Tiszta rom volt mindenfele, nem lehetet máshogy, csak törmelékeken keresztül menni, és akkor ott bejelentkeztünk. Aztán kérdezték tőlünk, hogy *maguk kicsodák*, mi meg mondtuk, hogy *magyar diákok vagyunk, és mi szeretnénk papírokat kapni, hogy legálisan itt tartózkodhassunk.* A parancsnok, aki vezette ezt a hivatalt, elfogadta, hogy mi diákok vagyunk, és adott nekünk papírokat, hogy itt tartózkodhassunk. Kaptunk egy legális, újjlenyomatot igazolványt, és azt mondták, ezzel bármikor igazolhatjuk magunkat, senkinek nincs joga molesztálni, ide-oda vinni. A kertészeknél dolgoztunk egy darabig, aztán gondoltuk, hogy unalmas ez a munka, és ekkor lementünk egy privát.... voltak ilyen gyűjtőhelyek, vagy minek hívjam, ahol menekültek és a leg-

különfélébb vidékekről származó civil emberek tartózkodhattak, és ezeket el-
látták az amerikaiak, kosztot kaptak. S mi kinyomoztunk és találtunk egy ilyen
helyet, és utána elvegyültünk ott. Kaptunk ugyanúgy szállást, és egy darabig
ellébecoltunk, elmentünk Dachaubá is. Megnéztük a szabadult zsidókat, akik
egyébként elég barátságosan fogadtak. Nem mondtuk azt, hogy mi németek
vagyunk, mi azt mondtuk, hogy magyar diákok vagyunk. Nekünk semmi kö-
zünk ehhez a rendszerhez, és ezeknek annyi kosztjuk volt, hogy jól felpakoltak
minket. Aztán azt mondtuk, hogy na, akkor ebből is elég volt, és akkor fogtuk
magunkat és szereztünk egy térképet, hogy elmegyünk Ausztriába, Brannauig,
amely már egész közel volt a magyar határhoz. Felültünk a vonatra, váltottunk
rendesen jegyet. Aztán felültünk a szeszevagonok tetejére, és úgy mentünk to-
vább, amíg el nem érkeztünk az angol zónahatárig. Ott kiszúrták, hogy mi ma-
gyarok vagyunk és ez az igazolás nem érvényes, ezért elküldtek minket, hogy
próbáljunk új igazolványt szerezni, és addig maradjunk itt. S akkor bezártak
minket egy parasztház padlására. Aztán kinéztünk, és a parasztház végében
volt egy trágyadomb, és akkor mondtam, hogy *figyeljetek, gyerekek, mi itt le-
ugrunk és meglépünk* [nevet]. Éjjel odamentünk, leugrottunk a szemétdombra,
jó mélyen belesüppedtünk, és aztán mentünk tovább. Az egyik társunk azt
mondta, hogy ő úgy sejtí, hogy itt van valahol egy újabb láger. S az valóban
volt, ott voltunk pár napig. Aztán azt mondták, hogy próbáljunk átmenni, mert
ott van egy híd, és ott angol katonák vannak, és mutassuk fel az igazolványt,
hátha elfogadják. Hát egy elég *reszki* dolog volt, és odamentünk a határra, és
valóban, egyik részen az amerikaiak, a másikon az angolok álltak, és valóban
az amerikaiak azt mondták: *Lets go!* – és ha már ők azt mondták, akkor az an-
golok is átengedtek, és így mentünk át. Utána teherautókkal viszontagságos
úton eljutottunk Grazig. Innen viszont gyalog mentünk. Volt egy csavargó, aki
átvitte a határon az embereket. Azt mondta nekünk, ha odaadjuk neki az ös-
szes pénzünket, akkor *átviszlek benneteket a határon*. Hát, mondtuk, ezzel a
német pénzzel úgyse megyünk semmire Magyarországon, hát adjuk oda. Oda-
adtuk. Azt mondta, hogy este ekkor és ekkor találkozunk, és el is vitt minket
egy darabig, s azt mondja: *most csend, mert itt vagyunk a magyar határon*, s
mondta: *menjetelek előre*, és abban a pillanatban eltűnt. Aztán jött egy nő, de
osztrák dialektusba' beszélt velünk, s azt mondta: *Határ? Hát az innen még öt
kilométer* [nevet]. Átvert a pali minket. *Hát a kutya-fáját*, mit tudunk csinálni,
hát merre van a határ?, mondja meg. Azt mondja: *Errefelé menjenek!* Nagyon
barátságos néni volt. S átmentünk odáig, és akkor már ott gyülekeztek a szö-
kevények. Utána, ez egy paraszt bácsi volt, akinél megszálltunk, és ő azt mon-
dta: *Ide hallgassanak, megmutatom maguknak, hogy hol van a határ*, és pon-
tosan beállított minket, hogy *ne erre menjenek, meg hogy este menjenek*, és
akkor biztos nem fogja magukat elkapni a határőr. Akkor nekimentünk négyen
a határnak, és Szentgotthárdnál léptük át teljesen a határt, és találkoztunk egy
magyar házaspárral, és azok magyarul beszéltek. Ekkor mondta azt, hogy *na*,
most léptük át ténylegesen a magyar határt. Átmentünk a pályaudvar másik
oldalára, és ott magas fű volt, ott lefeküdtünk és vártuk a vonat érkezését. Jött
a vonat, és mi az ellenkező oldalon felszálltunk a vontra, beültünk vagy álltunk.
Negyed óra múlva, amikor a katonák végignézték, hogy minden rendben-e, el-
indították, és így indultunk Pest felé. Megérkeztünk Pestre, és onnan gyalog

jöttünk haza Solymárra [nevet]. 1945. szeptember 8-án érkeztünk haza Solymárra. Óriási öröm volt, hogy mi honnan kerültünk ide. Hát mi mondtuk, hogy átszöktünk, és mondták nekünk, hogy próbáljunk a községházán jelentkezni és valamilyen módon legalizálni azt, hogy mi itt vagyunk, lezárni a dolgot. S találkoztam a Ritter Rózával a községházán, ő ott dolgozott. *Te Róza, hogy lehet ezt elintézni, hogy ne legyen ebből cirkusz?* – kérdeztem. S volt egy igazolóbizottság, és ő tanúskodott, hogy ő engem ismert, és tényleg diákok vagyunk, és hogy semmifajta hadviselésben nem vettünk részt, és akkor azt mondták nekünk, hogy na jó, akkor menjenek haza. És így sikerült elintézni.” (1925:F:20)

A sebesült

A nyilashatalom általános mozgósítására 1944 decemberében került sor. A hónap elején hirdeteményeken keresztül tudta meg a lakosság, hogy december 15-én és 16-án a hűvösvölgyi Balázs vendéglőben kell jelentkezniük. Innen vitték katonai szolgálatra az embereket. A második interjúalanyom véleménye, hogy nem igazságosan sorozták be, mert csontbetegségben szenvedett. A besorozás retorziójában megfigyelhető az az elbeszélői különbségtétel, hogy a módosabbak nem kerültek toborzásra, de mivel ő a szegényebbekhez tartozott, nem tudott kibújni a kötelezettség alól. Emlékezésében többször fordul elő a bajtársi hűség és szánakozás.

„44 novemberében, a papám akkor beszélt a főjegyzővel, a Csomayval, és mondtá, hogy ő azt szeretné, ha a fia nem menne el. Mert gyerekkoromban csontbetegségem, angolkórom volt. És csukamájolajat szedtem tíz évig, meg csokoládét. És akkor a papám féltett engem, és akkor a Csomai azt mondtá, hogy *hát az én fiam is elment*. És mivel nekünk szoba-konyhánk volt, még engem elbújtatni sem tudott. Mert emlékszem, hogy mi csórók voltunk, és ezért a szegények, mi mind odamentünk. A Balázs vendéglőnél kellett találkozni december 15-én. A módosabbak azok nem voltak ott. A parasztok el tudtak bújni. És akkor minket elvittek először Győrbe, bedobtak minket a városháza pincéjébe. Ott voltunk egy éjszakát, és utána azt mondták, hogy most elvisznek ketőnket Nyúl községbe. Az Pannonhalma felé van. És elég az hozzá, hogy ott egy vincellérhez kerültem. A barátommal, a Jancsival ott aludtunk a tehén mellett, mert tehenük volt. Az egyik társam mondtá, hogy *a barátod hogyhogy nem tud magyarul?* Mondom, *ez azért van* (mert a Jancsi alig tudott magyarul), *mert négy évig járt a német iskolába*. És hát mondtam, *hogy nem az ő hibája. Solymár, a falunk egy sváb község*. Azt mondtá, hogy *hát te is tudsz?* Mondtam, hogy igen, hát mert mi magyarosítottuk a nevünket, hogy ne kelljen német iskolába járni. És utána elvittek minket... Ménfőcsanakra. Igen ám, de az orosz már feljött egészen Dorogig. Adtak nekünk tejet, meg adtak krumplit, kenyeret. És azt mondták, hogy addig maradhatunk náluk, amíg az ottani gyerekeket össze nem szedik. Végül átmentünk Tarjánba. Ott is összeszedték az összes [gyereket]... és onnan gyalog elvittek minket Komáromba. A monostori erődbe. Na, most azoknak a gyerekeknek, akik otthonról jöttek, Komárom megyéből, azoknak volt ennivalójuk. Kihirdették az udvaron, hogy aki önként jelentkezik Székesfehérvár felszabadítására, az kap gulyáslevest, az álljon oda. Senki nem

állt oda. Gulyáslevesért nem hagyja magát az ember agyonlőni. Adtak volna ilyen páncélöklöt, és akkor, ha nem találom el a tankot, akkor összenyom, mint egy hernyót. Átmegeg rajtam, nem? És hát akkor éhesek is voltunk. Volt olyan gyerekek, aki megkínált kajával. Nem tudom, két vagy három napig kínlódtunk ott. És akkor mondtam a Jancsinak, hogy *tudod, mit? Menjünk ki!* Ha elkapnak a nyilasok, legfeljebb agyonlőnek. Volt egy harminc körüli portás, és kiengedett minket. Nem mondta, hogy vissza, vagy hogy hova mentek, vagy valami. És akkor mentünk, mentünk, mentünk, egészen Ács községig, utána Dunaalmásig. Ott meg egy néni befogadott minket. Én ekkor belázasodtam. Kaptam egy ilyen tüdőgyulladás-szerűséget. Ez már januárban volt. Január elején. És elég az hozzá, hogy mikor már jobban éreztem magam, akkor továbbmentünk, és akkor Órisápon elkaptak minket. Pélifyöld-Szentkereszten, a zárandokhelyen is voltunk, de addigra négyen-ötven hozzánk csapódtak. Bementem a papokhoz és mondtam, hogy szeretnénk kaját kérni. Azt mondták, hogy *Jaj, jönnek a nyilasok, mi nagyon félünk. Gyorsan egyél egy tányér levest és menjetek, nehogy baj legyen.* Mondom: *És a barátaim? – Hát annyit nem tudunk adni, annyi nincs.* Akkor marha mérgesek lettünk. És akkor túlmentünk Órisápon, és ott is volt még egy ilyen település, még mielőtt Sárísápra beér az ember. Elég az hozzá, hogy bementem, és egy marha magas férfi volt a főnök, a Hauptmann, a százados. És mondtam, hogy éhesek vagyunk és magyarok vagyunk, szeretnénk hazamenni, de hogy adjanak valami kaját. Azt mondja: továbbmenni nem lehet, mert Sárísápon 2-3 km-rel odább már az Iván van, az oroszok. De ha vigyázunk a lovakra, mert voltak ilyen kisebb lovaik, amik azokat a kis ágyúkat húzták. Ilyen Wehrmacht-népség, nem SS-ek voltak, hanem ilyen besorozott katonák. És azt mondta, hogy adnak egy vödör kaját mindennap. Nem kell éhezni meg rettegni, hogy holnap nincs mit enni. Ez aranyat ért. Három lovat bízta rám. Ilyen kis alacsony lovak. Az egyik öszvér volt a három közül. Odan, Oskar, Hexe. A három lónak ez volt a neve. És azokat kellett rendben tartanom. Na most, március 21-én elkezdte az orosz a tavaszi hadjáratot. És akkor mondta az Unterlehnant, az alhadnagy (az egyik ló az övé volt, a Hexe), hogy *Gyere ide! – De hát én magyar vagyok, én nem megyek veletek tovább.* Azt mondta, hogy *ne hülyéskedj, hát az oroszok felkoncolnak téged. Hát gyere csak velünk.* Hát aztán mentem velük Bajnára, Bajnáról mentünk Héregre, Héregről mentünk egy erdőbe, egy akácosba. Megálltunk ebédelni, a lovakat etetni meg itatni. Ekkor lebombáztak minket, ilyen 5 kilós *raták*, azok a csúnya repülőek voltak. Az egyik német, akit nagyon szerettünk, nagyon jópofa ember volt, Kleinnek hívták, az mindjárt meghalt. Úgy kapta a sérülést, hogy meghalt. És akkor azt mondja az egyik német: *Te ne foglalkozzál a Kleinnel, nézd meg a karodat!* Akkor nézem, hogy úgy kinyílt, mint a rózsa. Ugye megduzzadt mindjárt. Fájni nem fájt. Észre sem vettem. Hát ugye a félelem, meg jöttek a bombák meg a zaj. Nem is vettem észre, hogy megsebesültem. És akkor bekötözték, és akkor mondtam, hogy írják le, hogy ők kicsodák, hogy hova tartoznak ők. Hát, hogy befogadjanak a kórházba. És akkor leírták, hogy a 196/8-as alcsoport. És akkor mondták, hogy menj a hadikórházba. Mentem vagy 6-8 km-t Nyergesújfaluba, és akkor ott felültettek egy nagy tigrisre, egy nagy páncélosra, és Neszményben megoperáltak. Odaadtam a papírt, amit a németek adtak nekem, és ott felírták az adataimat, és mint német katona let-

tem nyilvántartva. Hát láthatták volna, hogy 16 éves gyerek vagyok. Hát a Wehrmachtban nem volt 16 éves gyerek. Írva kaptam egy papírt, hogy hova tartozom, és akkor lementünk a Dunához, átvittek a túloldalra, Kőbölkútra. Ott egyszer lebombáztak minket megint, és meghalt egypár közülünk. Utána a többiek elvitték Érsekújvárra, Pozsonyba és Brünnebe. És Brünneben megoperáltak még egyszer. Akkor már szakszerűen. Az út pár napig tartott. 1945. húsvét hétfő volt. Nagypénteken lettem operálva. És akkor gipszbe rakták úgy, hogy nyitott volt. Itt a seb maga nyitott volt, és a többi gipszben volt. És Brünneből mentünk fel Prágába és Beránba, május 10-e körül már vége volt a háborúnak. De ott nem, mert a Prágában harcoló SS-ek nem adták meg magukat. És akkor, amikor megadták magukat, akkor behívtak minket és azt mondták, hogy a járó betegek, akik nem akarnak orosz fogságba esni, azok igényeljenek bakancsot a raktárból és mehetnek tovább Pilsenig. Ötven-hatvan kilométer volt onnan Pilsen, a nyugati irányban. És hát én is jelentkeztem ugye, csak a karom volt defekt [sérült], más semmi. Pilsen határában már ott voltak az amerikaiak, és ott mindenkit megvizsgáltak. Ami furcsa volt, amit én nem tudtam akkor mint gyerek, hogy az SS-ek meg vannak jelölve. Ezeknek a hónaljában volt a vérképük. Tetoválás volt rajtuk. A vércsoport A, B vagy 0-ás, hogy nehogy rossz vért kapjanak, ha megsebesülnek. Akinek ilyen jelzése volt, azt már külön tették a büntetőlágerbe az amerikaiak. És a többieket meg, az egészségeseket egy másik táborba, és a járó betegeket, *ambulance*, úgy mondtak minket, és a sebesülteket meg egy harmadik helyre. És elvittek minket egy kis községbe, még Pilsenhez tartozott, egy ilyen kis kórház volt, annak az udvarában voltunk egy-két napig, és utána elvittek Bayreuthba. És Bayreuth után már találkoztam a nagyszüleimmel. Ez volt a sorsom akkor. Visszaszöktünk. A magyarokat elvitték egy kis kórházba Bayreuthból. Odajött egy ápolónő, ott az egyik tiszt udvarolt neki, és azt mondta: *Te Marci, te tudsz németül? Hát, mondom, valamennyit, amennyit egy sváb tudhat, annyit tudok.* Azt nem mertem mondani, hogy perfekt tudok, ugye. *Nem baj, mondta ugye, az X. Y.-nal elmegyünk és téged is viszünk, és útközben kell igényelnünk élelmiszerjegyeket a Bürgermeisternél.* Egy-két napra adtak mindig, és akkor... és akkor eldicsekedtem két katonának, az egyiknek egy lába volt, a másiknak egy sem, hogy holnap reggel megszökünk a nővérrel meg a tiszttel. Azok meg azt mondták, hogy *ha nem visztek minket, eláruljuk.* Hú, olyan mérges voltam magamra, hogy én ilyen hülye vagyok, hogy dumálok. És akkor odamentem a nővérhez és mondtam, hogy *elnézést, én a fiúknak elmondtam, hogy...* Azt mondta: *Semmi baj nincs, Marci, akkor visszük a vételező kocsit, azt a négykerekű vételező kocsit, felültetjük őket, és te egyedül húzod.* – *Hát én egyedül nem tudom húzni őket.* – *Hát akkor mi is segítünk, jól van.* Tehát ők már mindenáron menni akartak, nem mondtak le a szökésről. Együtt elmentünk gyalog Bambergig. Én szereztem két vagy három napra élelmiszerjegyet, kaptunk műmézet, műlekvárt. Vonnattal lejöttünk egészen Passauig, az országhatárig. Azt mondta a nővér: *Na, gyere, Marci, most bemegyünk a kórházba, és megmondod a főorvosnak, hogy van itt velünk két olyan ember, akiket nem tudunk magunkkal vinni, mert mi átszökünk Ausztriába, és azok nem tudnak járni.* És akkor bementünk és leadtuk a katonákat, azok meg befogadták őket. Mi meg átszöktünk a német határon. A határon kerek perec megmondták, hogy ne menjünk a végállomá-

sig, mert az oroszok vannak ottan. Mind a négy nyertes kapott egy részt Ausztriából. Az orosz, a francia, az angol meg az amerikai. Mi az amerikaiakhoz szöktünk, és le kellett volna szállnunk az utolsó előtti helyen, de elfelejtettünk, és bementünk a végállomásig, és ott elkaptak minket a zöld ruhás rendőrök, a német rendőrök. És azok benyomtak minket egy... nem tudom, mi volt az, Rathaus [község háza] vagy mi a túró, egy olyan alagsori helyiségbe. Pár napig ott voltunk, és volt ott egy ilyen zsidó emberke, alacsony emberke, aki tudott angolul, németül és magyarul. Tehát mindenkivel tudott szót érteni. És kérdezte, hogy mi hova akarunk menni. Én mondtam, hogy én Solymáron lakom, és oda szeretnék visszamenni. *Nem lehet, azt mondja, hát ott vannak az oroszok, nem lehet. Csak hivatalos papírral lehet, ha innen elbocsájtanak.* Elmagyarázta nekünk. És utána betettek minket az ottani lágerbe. És ott a lágerben úgy szortíroztak minket, hogy munkaképes és munkaképtelen. Na most, én munkaképtelen lettem, mert a jobb karommal nem tudtam dolgozni, és a legelső csoporttal hazahoztak engem. Akkor hazajöttem október 15-én. A kórházban én voltam a tolmács. Ott voltak osztrákok, voltak szászok, voltak szilézek, *Schlevien*, úgy mondják. Szóval mindenféle náció volt, és különbözőképpen beszéltek, gyorsaságban is, és hangsúlyban is. Én mindegyiket megértettem. De nem tudtam úgy beszélni, mint ők, de megértettem, amit ők mondtak. És elég az hozzá, ez egy nagyon érdekes eset volt. Mielőtt vége lett a háborúnak, május elején, akkor jött a tisztviselő és azt mondta: *Márton, fogsz kapni egy kitüntetést. Én? Milyen kitüntetést? Hát megsebesültél. Német vaskeresztet, sebesülési vaskeresztet. De hát én nem vagyok német.* Azt mondta, hogy *ne szórakozzál.* Hát nem hitte el. Sőt, az orvos, aki küldöncnek használt engem ott a kórházban belül, az sem hitte el, hogy magyar vagyok. Nem volt iratom, nem tudtam igazolni, hogy magyar vagyok. Mert lakásbejelentő volt a divat a háború előtt. Nem volt személyazonossági. Rám akarták szólni ezt a kitüntetést. Elfogadtam, de amikor hazaindultam, akkor eldobtam.” (1928:F:17)

A megszállók

A háború eseményeinek történetével azonban fokozatosan előtérbe került a csoportidentitás szempontja. Ez nem azt jelenti, hogy eltűnik az egyéni látószög az interjúkból, hanem csak azt, hogy a közös sors megélése és interpretálása az idők folyamán (a közös beszélgetésekben) ezt a közösségi gondolkodást erősítette. Az önértékelés szerepe is megnő.

A német katonákkal, már csak származásuk miatt is, könnyebben azonosult a falu népessége. Az állomásozó hadsereggel vélhetőleg jó volt a viszony egészen addig, amíg a kényszerű SS-sorozás megtörte ezt a kapcsolatot. A még gyermekkorú kérdezettek viszonylag kellemes emlékeket fűznek az itt lakó német katonákhoz, míg a felnőttek nyilatkozatai inkább negatívak.

„...kutyák voltak. Ronda disznók voltak! Nagyon goromba emberek voltak! A mai napig utálok a németeket. Az én bátyám ott halt meg, Németországban.” (1930:N:16)

„A németek velünk jól viselkedtek, nem mondhatnék semmi olyasmit. Segítettek fát vágni. Emlékszem, szájharmonikázott közülük kettő, és a többiek

énekelték. Fritznek hívták azt, akit nálunk szállásoltak el, és az mentette meg az én életemet. Mert a négy fiú, akik meghaltak, akik felrobbantak, én is köztük lettem volna. Arra emlékszem, hogy jött az a Fritz, akkoriban lent a pataknál, a Mátyás úton volt egy vízfelfogó, úgy hívták, *Svöi*. Oda jártunk le gépkocsit mosni ezzel a Fritzcel. Neki volt egy kételtű járműve, és ő mindig engedte, hogy én a kormánynál üljek, persze ő nyomta a gázt, mert nem ért le a lábam, de én meg fogtam a kormányt, és akkor oooááá, feszítettem, mint Jézus Krisztus a keresztfán. Már éppen jöttünk visszafelé, ott voltunk a kocsmá előtt, és hallottam ezt a nagy durranást, és utána pedig láttam, hogy füst száll fel, de fogalmam nem volt, hogy mi történt. Aztán mi hazamentünk, utána hallottam, hogy felrobbantott ilyen akna gyerekeket. De ha ő nem visz el autót mosni, akkor biztos én is ott lettem volna. Biztos! Mert a Józsi (aki felrobbant) az unokatestvérem volt, a többi is mind a haverom volt. Ez '44-ben volt. De senki nem tudja megmondani, hogy honnan szerezték ezt az aknát.” (1934:F:11)

A falunak egyik nagy tragédiája volt ez a robbanás 1944. december 19-én, amelyről évről évre, a mai napig is megemlékeznek. 11 óra tájban a Mátyás király utca 48. számú ház környékén négy fiút gránátrobbanás szakított szét. Taller József 9 éves, Solymári András 9 éves, Schokácz János 8 éves és Taller Ferenc 9 éves gyerekek életét oltotta ki a játékszernek használt pokolgép. A kollektív emlékezetben rendkívül pontosan maradt meg ez az esemény.

„A háborúból arra emlékszem, hogy teregettem a ruhát, és egy hatalmas robbanás volt, és felrobbant a négy gyerek, akik egy talált gránáttal játszottak. Ez is '44-ben volt. Azt mondták, hogy kalapáccsal verték a bombát. Az oroszok bejöttek, de nem bántottak. Az egyik orosz bejött és keresztet vetett. Úgy ment haza, hogy *Vojna kaput!* – mondta, sokat tanultam oroszul tőlük. Ők se akartak háborúskodni, ezért hazamentek békével. Bombázásokban csak ketten haltak meg egész Solymáron.” (1919:N:27)

Az 1944. december 23-án Székesfehérvárt megszálló 46. hadsereg és a 18. harckocsis hadtest északi irányban előretörve elfoglalta Bicskét, majd december 25-én átvágta a németek fő utánpótlási vonalát, a Bécsi utat. A harckocsizók gyorsan törtek előre, és december 26-án bevonultak Esztergomba, ahol felvették az összeköttetést a 3. ukrán front csapataival. A 2. gépesített hadtesttel együttműködő 46. hadsereg csapatai december 26-án befejezték a Budát körülvevő helységek megszállását. A szovjet hadsereg 25-én délután 2 óra tájban jelent meg Nagykovácsi irányából. A szovjet tüzérség még az éjjel tüzelőállást foglalt el a Kovácsi úti dűlőben, s az ágyúk csövei Buda irányába meredtek. Megszólaltatásukra nem került sor, másnap továbbszállították őket.

A szovjet hadsereg élelmiszer-utánpótlása nem volt megoldva, ezért a lakosság kényszerre szorítkoztak. Ez rekvirálásokat jelentett. A panaszok hatására 1945. január 16-án utasítás született a Vörös Hadsereg katonái részére, hogy lefoglalni csak a falu bírójának engedélyével lehet. Csak azoktól lehet állatot rekvirálni, akiknél kettő vagy még több van. A katonák végigjárták a házakat, összeszedegettek a lányokat és asszonyokat, s elvitték őket munkára, főként konyhai krumplihámozásra, tisztogatási, mosogatási munkákra. A megmaradt férfiakat sáncászási munkára vitték el, ahonnan csak két-három hét után jöhettek vissza. 1945. március 9-ig 482 embert vittek el hadi munkára.

A községházán és a közelben lévő kocsmában kórházat rendeztek be, emiatt csak a legfontosabb iratanyagokat tudták az ott dolgozók megmenteni. A német hadsereg kitörési kísérlete miatt a Pesthidegkút és Solymár közötti erdőben jelentős harcok folytak. A február 11. és 12. közötti éjjel a község területéről elvonult a szovjet katonaság, csak a templomtoronyban maradtak megfigyelők. Budapest elfoglalása könnyítette a község sorsán is, mert a katonaság zöme elment.

A hadmozdulatok solymári eseményeinek kezdete belevésődött a kollektív emlékezetbe, a szovjet hadsereg bevonulásának híre a karácsonyi misén került kihirdetésre. Az oroszokkal kapcsolatos élményekből főleg az a különbség látható, amelyet a lakosok a német és orosz katonák között tettek. Egy személy ki is emeli, hogy a németek megosztották velük a javaikat, míg az oroszok csak raboltak. Az erőszakoskodás mellett az egyik legfőbb sértés, hogy a szovjetek beköltöztek hozzájuk és elvitték a félretett élelmüket. Senki sem számolt be arról, hogy megerőszakolták volna, de ismerték azokat, akikkel ez megesett. Neveket csak egy ember tudott felsorolni. Az idősebbek már a félelemtől meséltek. A fiatalabbaknál sokkal „kedvesebben” él az orosz katonák emléke, akikkel sok anekdotát fűztek, sőt nemritkán számolnak be róla, hogy a nyelvet is megtanulták tőlük.

„Karácsonykor a Hufnagellel voltunk a tízórás misén. Az oltárnál kihirdette, hogy kedves testvéreim – németül –, mindenki menjen haza, mert az oroszok a Zsíros-hegyen vannak. Mindenki hazament. Jöttek az oroszok, és az öregekkel – ez olyan megható volt – odaálltak a karácsonyfa elé, keresztet vetettek és mutatták, hogy van családjuk otthon.” (1929:N:16)

„Hát mi is kaptunk belővést, itt fönt a Testyánszky utcában. Amikor bevonultak az oroszok, akkor dolgozni jártunk. Itt laktak Solymáron sokan Pestről, voltak itt zsidók is. A háborúban [...] úgy volt, hogy aki nem lett katona – mint mondjuk az én édesapám –, azokat elvitték sáncot ásni. Sokáig nem jöttek haza, nem tudtunk róla semmit, és akkor jöttek az oroszok. Előtte voltak itt németek, elvették a hátsó szobát és a konyhát, de rendesek voltak. Az egész kocsmát elvették. Karácsony előtt szombaton hazamentünk a munkahelyről délben, és vasárnap mentünk a templomba. Egyszer csak valaki berohan a templomba, hogy az oroszok jönnek le a Zsíros-hegyről. Nálunk még orosz foglyok is voltak. Ezek fát vágtak nekem, meg vizet hoztak, s a tiszt, csak az tudott németül, és beszélgettem vele. Kicsit megtanultam oroszul is. De ekkor még ment a harc a németekkel, nagy vadászgépek jöttek Óbudáról. Amikor bejöttek az oroszok, akkor még németek voltak itt. Lejöttek a német tisztek és mondták, hogy: *Pakoljunk! Jönnék az oroszok! Győr van nyitva, siessünk! A bécsi úton ki tudunk slisszolni!* Felszálltak és elindultak. Itt maradt két katona, az egyik a kocsmá tetején őrködött, a másik beljebb ment, s azt mondták, azért maradnak, mert úgyis elkapják őket. S tényleg, a mostani angol temetőnél, tényleg lelőtték őket. És ez azt mondta, hogy *akkor is fogok lőni rájuk, ha az életem múlik rajta, mert nem kerülök haza Németországba.* Jött egy tank fel a hegyen, és akkor lőtt egyet a tankra, az meg gázt adott és átment a testén. A másik meg lőtt, az oroszok meg fellőttek rá, és annak is vége volt. Bejöttek az oroszok, a nőket keresték, voltak, akiket megerőszakoltak. Mi kislányok voltunk, minket nem bántottak azok az orosz katonák, akik nálunk voltak, de ki kellett mosni a ruhájukat. Egyszer, amikor már hozták a sebesülteket a várból, akkor a lenti

kocsmából kórházat csináltak. Aztán jött egy orosz, s hívott minket, hogy jöjjenk én és a barátnőim segíteni, kötszert vágni meg ilyenek. Levittek minket oda, és Lizl' meg a Marika mondták, hogy ők nem tudnak hozzájuk nyúlni, a vérhez, s vágják a kötszert, nekem kellett lemosni. Nem riadtam meg a vértől, aztán jött a nővér és bekötözte, túléltek. De voltak olyanok, akik meghaltak. Amikor hazajött az apám, azt hitték róla, hogy német. Az itt lakó oroszok hívták a tisztet, aki hatalmas zsidó ember volt, tudott magyarul, németül, oroszul. Apámat felvitték a mai József utcához, ott volt a főhadiszállás. Azt mondták nekem: *Menj haza, kislány, az apád majd jön. – Nem megyek haza, én csak az apámmal jövök.* Bevitték az apámat, kikérdezték, hogy tényleg az apám-e, meg hogy hol volt. Én az ajtóban álltam. De aztán elengedték. Együtt mentünk haza... Amikor kivonultak, az volt a szép nap. Gyalog indultak el Ausztria felé, sorakozó volt, mentünk, néztük őket. Ausztria fehér zászlókkal várta őket.” (1928:N:18)

„Az oroszok sokáig voltak itt. A pincében húztuk meg magunkat, de a rusz-kik lejöttek, és azt mondták, hogy önékik kell két nő. És volt egy szegény asszony, akinek a férje is katona volt, és azt mondta, hogy *Lányok, én sajnállak benneteket, én megyek helyettetek.* És akkor elvitték helyettünk azt a nőt, és hát neki már volt több alkalma ilyesmire. És azt mondja, hogy *Lányok, ha tudnátok, mit műveltek ezek velem!* Hát mondtam: *Gondoljuk.* És elkezdte mesélni, nem is akarom megmondani. A melle kék, egész kék volt. Majdnem összedarabolták azt a szegény nőt.” (1927: N:18)

„Persze, hát mindenhol. Nálunk a nagybácsikámnál voltak, egy szobában nyomorogtunk. Meg aztán kellett menni, mert a második szomszédban a Dauner-ház nagy ház volt, és ezek berendezték ott a kórházat, és oda kellett menni takarítani meg segíteni az oroszokat. Szűkösen voltunk. Az édesapámat elvitték 1945 februárjában. Először csak az iskolába vitték egy-két órás munkára, aztán a Templom téren felsorakoztatták őket, ott el lehetett búcsúzni tőlük, és akkor elvitték őket. Kiskunfélegyházán meg sok helyen, néha templomban szállásolták el őket. Gyalog mentek. Mesélte az apukám, mikor hazajött, hogy a templomban egymás mellett feküdtek sorban, s amikor reggel felébredtek, az unokatestvérem már nem élt, apukám mellett halt meg. Foksányba¹¹ vitték őket, valahol Romániába, és ott bevagonozták őket, és onnan vitték a Kaukázusba. Ott bányában is dolgozott, de nem tudom, mit dolgozott. Ők '46-ban hazajöttek, négyen vagy öten voltak a solymáriak, és amikor megérkeztek, a piacon hallották, hogy a család nincs otthon, ki lettek telepítve.” (1929:N:16)

A családtagok első nagyarányú szétszakítása, a katonasorsok és az itthon maradtak szenvedései megviselték a közösséget. Ám a falu letargiája gyorsan elmúlt, és elkezdődött a serény újraépítkezés. A negatív eseményekkel kapcsolatban mégis inkább az árnyalt ábrázolás jellemző, nem pedig a hirtelen kirohanás. A megbocsájtó attitűd érezhető ki a közösség egyes tagjainak szavaiból.

A háború befejezése azonban nem a fellélegzést hozta meg a falunak. Szinte azon nyomban elkezdődtek a nemzetiséget érő támadások.

¹¹ Foksány Kelet-Romániában található, Vrancea megye székhelye. A foglyok kiszállításának két fő útvonala alakult ki: Debrecen–Máramarossziget–Számbor–Kijev, illetve Szeged–Arad–Temesvár–Brassó–Foksány–Kisinyov–Csernyigov, vagy –Foksány–Konstanca–Odessza, vagy –Konstanca–Szevasztopol (hajóval), vagy –Konstanca–Novorosszjszk (hajóval).

A kitelepítés előzményei

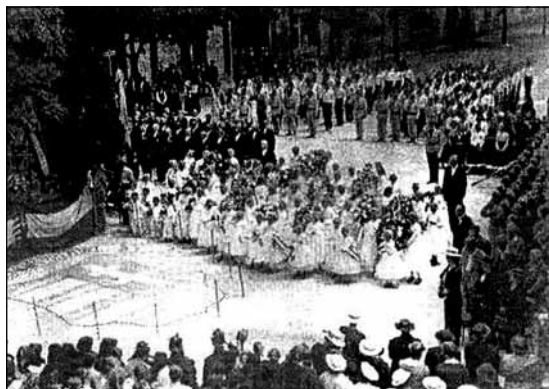
Az interjúalanyaim nagy része nem a jobb módúak közül származott. A társadalmi rétegek közötti választóvonal csak akkor dőlt le, amikor „a minden német bűnös” propaganda elleni reakcióként összefogott a közösség. Ha ez Solymár esetében nem is jelenthető ki maradéktalanul, az ország nagy részén ez a folyamat játszódott le. A politikai változásokkal egyetemben a demokratikus intézmények is megjelentek a községben, valamint a pártok képviselői, amelyek közül a Nemzeti Parasztpárt nyíltan zászlajára tűzte a svábellenességet. Ez összefüggésben állt az 1945. március 15-én megindult földosztással. Kovács Imre már 1945. április 7-én tartott beszédében megfogalmazta a „battyuval jöttek, battyuval menjenek” politikáját. Gerő Ernő alig egy héttel később már kollektív bűnösségről beszélt, de a SZEB (Szövetségi Ellenőrző Bizottság) és a

XIX. századi népviselet Solymáron

Solymári cipész család

Hősök napja Solymáron

Zarándoklat Solymáron

kommunisták először elutasították a kitelepítést. Ezzel párhuzamosan jelentek meg az elbeszélésekben is az első negatív megkülönböztetések a piacolni járó asszonyokkal szemben.

A solymáriak kitelepítése az 1946 januárja és decembere közötti első nagyobb telepítési hullámba tartozott bele. Magyarországon először Budaörsről indultak el a szerelvények, s mivel ez a település közel volt Solymárhoz, sőt rengeteg gazdasági (a családnevek hasonlóságából nem kizárt, hogy családi) kapcsolat állt fent a falvak között, viszonylag korán sejtése lehetett a közösségnek a fenyegető kollektív felelősségre vonásról. 1946 decemberéig 120 ezer személyt telepítettek ki Németországba.

Először a „bűnösség” fogalmára voltam kíváncsi. Amikor a kitelepítés okának „miértjeit” boncolgattam, senki nem válaszolt olyan drasztikus elmélettel vagy feltételezéssel, amellyel magyarázni tudta volna a retorzió nagyságát. Mivel fő bűnnek az 1941-es népszámláláskor adott adatokat vélték, ezért az első, amit tisztázni akartam, hogy minek vallották magukat az egyének, illetve hogyan sikerült itthon maradniuk vagy esetleg kitepülniük.

„Hát azért [kellett elmenni], mert mi németek vagyunk, mert állítólag volt egy összeírás '42-ben vagy '43-ban, így valahogy, és hát akkor a származás [miatt]. Beírtuk, hogy magyar állampolgár és a nyelv sváb, vagyis német. Ha sváb lett volna odaírva, akkor azt behúztuk volna, de azt írtuk bele, hogy német, mert az volt benne. Akinek volt pénze, az itthon maradt, egyesektől senki nem ment el, mert lefizették őket. Először három-négy hónappal előtte hallottam a kitelepítésről. De nem tudom, hogy honnan, nem voltam még olyan nagylány.” (1930:N:15)

„Amikor volt a népszámlálás, akkor a tanárok mentek, és a gazdagoknak megmondták, hogy írjanak magyart. A nagyapám nem tudott magyarul, ez otthon volt, és én voltam otthon vele, és a nagyapám azt mondta, hogy nem tud magyarul, de magyar nemzetiségű és ezért így írta. Németül mondta neki. A tanácsházán, templomban minden németül volt. Minket azért nem raktak ki, mert az apám bányász volt.” (1929:N:16)

Az a vélemény is elhangzott, hogy a magyarországi németeket kollektíve volksbundistáknak tartották és ezért telepítették ki őket, s mivel a leghasználhatóbb adat az 1941-es népszámlálás volt, ezért azt használták fel. A személyek a potsdami értekezlet határozatait is emlegetik, de sem a Parasztpárt, sem a Kommunista Párt követeléseit nem hozzák fel okként.

„Mi magyart írtunk, anyanyelvet és nemzetiséget is. Ez '41-ben volt, amikor magyart írtunk. Azt tudom a volksbundistákról, hogy '44-ben ők úgy mentek el, mint az urak. Mindegy, a Tű Johannék már kipakoltak az állomásra, hogy másnap mennek, és akkor átjött a nagyapámhoz és azt mondta (Mi azzal megyünk, amivel jöttünk, de nemsokára ti is jöttök utánunk).” (1935:N:10)

A magyar nemzetiség és a magyar anyanyelv bevallásánál sokan a szülők, illetve a nagyszülők előrelátására hagyatkozva nyilatkoztak.

„Hát minekünk az anyanyelvünk az magyar volt. És így aztán nem kerültünk sorra. Az apám meg a nagyapám ragaszkodott ehhez. Hát a nagyapámtól mindig azt hallottam, hogy Magyarországon élünk, nekünk ezt kell választanunk. Ezt többször mondta.” (1934:F:11)

„Az én családom magyar anyanyelvűnek és magyar nemzetiségűnek vallotta magát a '41-es népszámláláskor. Mi se tudtuk, hogy minek vallottuk magunkat, amikor a tanítók összeírtak, ez olyan szerencse dolga volt, hogy melyik tanító került abba az utcába. Ha egy ilyen hochdeutsch beállítottságú ember volt, akkor rábeszélte az embereket, hogy hát maga svábul beszél, írjon akkor svábot. Hát tényleg, mi nem beszéltünk otthon magyarul, tényleg csak svábul. Voltak ilyen magyar beállítottságú, nacionalista szellemű tanítók, akik rábeszéltek, hogy *maga magyar ember és maga magyar kenyeret eszik*, ezeket a szlogeneket, ilyen hülye dumákat mondtak... és akkor beírta, hogy magyar, magyar, magyar. Mihozzánk pont egy olyan jött be, aki azt írta, hogy magyar, magyar. Mi azt se tudtuk, hogy mit mondtunk, ez annyira nem volt egy mértékadó dolog. Senki nem hitte, hogy egy ilyen dologból, egy statisztikai összeírásból egy ilyen politikai tragédiát fognak összefabrikálni, hát az ember máig se érti...” (1925:F:20)

A település életének újraindulása, az elpusztult javak pótlása erőfeszítésekre kényszerítette a lakosságot. Megpróbáltam rekonstruálni az elbeszélések alapján, hogy milyen bizonytalanság uralkodott ekkor a községben, illetve hogy mikor vált egyértelművé az emberekben a kitelepítés ténye. A földreform megindulása, és ezzel párhuzamosan a volksbundisták internálása, javaik rekvirálása, a környéken is ellenkezésbe ütközött. Budörsön például 3877 főre emelkedett az elmenekültek száma. Több helyen az váltott ki visszatetszést, hogy a felhasznált listák mögött sokszor nem volt tényleges tagság. Így a falvak közvéleményében úgy csapódott le, hogy személyes bosszú vezérli a földek kisajátítását. Pilisborosjenőn tüntetés tört ki, amikor a nyilasokat letartóztatták. Csobánkán szintén ellenállást váltott ki, hogy sok ártatlan embert a hivatalos szervek bűnösnek ítélték. Emiatt a lázadások megítélése is kétséges. 1945 júliusában Solymáron razziákat tartottak, amelyek következtében 1200 rendőrségi eljárás indult meg. A végrehajtást szintén tömeges megmozdulások akadályozták. A volksbundisták házaiba már ekkor költöztettek be embereket. Az események hatására a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945. augusztus 2-án kijelentette, hogy 4-500 000 svábot kell kitelepíteni. A bizottság úgy vélte, hogy a magyarországi németek a demokráciát támadták. A kérdezettek közül senki nem emlékezett ezekre az eseményekre, se arra, hogy ez a kitelepítés indoka volt.

Újrakezdés, piacolás, pártok

Az „ők” és a „mi” elhatárolódása már megfigyelhető volt az eddigiekben is, ám új minőséget kap azáltal, ahogy az interjúalany leírja szüleinek és rokonainak találkozását a magyarokkal. Az „Ezek voltak a svábok és a magyarok” jelző öszszemossa a telepések viselkedését a többi magyarral, és ezáltal a vélemények általánosításba hajlanak át. A hosszabb távú cserekereskedelemtől többen beszámoltak ebben az időszakban, ezeknek az utaknak a célja a hiányélelmiszerek pótlása volt, hiszen a hiperinfláció nem tette lehetővé a pénzeszközök használatát. Az egyik fő „termék”, amelyre a fővárosiaknak szüksége volt, a tűzifa. A háború utáni hónapokban a Solymárt övező hegyek nagy részéről

kivágták az összes fát, és Budapestre szállították.

„Jártunk be a városba eladni, de voltak, mint például az én bátyám, akik cserélni mentek, Tolnába vitték a sváb ruhát, és hoztak lisztet, cukrot. Anyám is ment, az összes ruháját elcserélte.” (1929:N:16)

„Hát, amikor elmentek az oroszok, akkor senkinek nem volt semmije. Hol itt volt egy kis árpa, hol ott volt egy kis kukorica. Adtak egymásnak valamit, és mindenki újból kezdett. A búza és az őszi árpa már a földben volt, ez még megvolt. De csirke már nem volt, csak ha valaki át tudott adni. Máshova kellett elmenni lisztet venni, mert nálunk minden üres volt.” (1925:N:20)

A cserekereskedelemre az adott lehetőséget, hogy a határban összeszedték a kóborló lovakat, és többen összeálltak, hogy útnak induljanak. A cél az volt, hogy a ruháért vagy egyéb értéktárgyakért malacot, vetőmagot és élelmiszert szerezzenek. Vélhetően ezeken az utakon is hallották az első kirekesztő szövegeket és svábelleses propagandákat.

A közélet is beindult 1945 tavaszán. Március 15-én Solymáron alakult meg a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazda Párt. Az új szervezetek országos működése alapvetően meghatározta a magyarországi németekkel kapcsolatos politikát. A legnépszerűbb párt a Kisgazda Párt volt. Ekkor még nem jelentek meg a svábelleses iratok, kiszólások. A november 4-én megrendezett választásokon Solymáron is 60%-ot értek el a Kisgazdák, míg a Szociáldemokrata Párt 20%-ot, a Magyar Kommunista Párt 18%-ot, a Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt egyaránt 1-1%-ot ért el.

„Hát volt egy, a Taller János, ő volt a Kisgazda Párté.” (1925:N:21)

„Az Urányinak volt egy helye, ahol Kopp bácsi szervezte ezt a dolgot. Ők voltak minden. Mondták, hogy szenvedtek eddig és most uralkodni akartak, és jöttek velük ilyen írnokok, nyolc-kilenc ember. Egészen Nagy Imréig nem volt jó.” (1925:N:20)

A politikai szervezetek nem az élet minőségbeli javulásában, hanem bosszúállóként jelentek meg ebben az időszakban. Különös, hogy sem a politikai szervezetek működésére, sem pedig a községben lezajlott internálásokra nem emlékeztek az interjúalanyok. A pártok nemzetiségi politikájának hevülete nagyban hozzájárult a németek kitelepítéséhez. Ezek közül a német nemzetiség ellen ugyan a Nemzeti Parasztpárt fejtette ki a legnagyobb propagandát – országosan is –, mégis inkább a hosszabb életű Magyar Kommunista Párt ténykedéséről születtek beszámolók. Többen semlegesen válaszoltak a nemzetiségi politikával kapcsolatban.

„Tulajdonképpen én semmifajta kapcsolatot nem ápoltam... nekem másnap rögtön [amikor hazaértem a katonaságból] az iskolába kellett mennem.

Kitelepítési kép: a leadott házkulcsok Tolnában

Voltak ilyen sejtek. Kis politikai megmozdulásokra sor került, de az jobbára akkor volt markánsabb, amikor a kitelepítés utáni állapot volt, akkor volt élet-erük, de előtte gyakorlatilag nem volt semmi.” (1925:F:20)

A kitelepítés tragédiasorozatának leírása meghatározó a kérdezettek identitásában. Általában a traumákat elbeszélő egyéneknél megfigyelhető a foszlányos, töredékes fogalmazás. Az élmények felidézésekor kétféle magatartás volt jellemző. Az egyik az újraélés jelensége, amelyben az elbeszélő az érzelmeit eleveníti fel. A másikat az elzárkózás jellemezte, amikor az átélt események kronologikus és gyors elbeszélésére hagyatkozott a személy, minél gyorsabban átlépve ezeket a kérdéseket. Sokan lefordították az aktuális élethelyzetekre a kitelepítés eseményének traumáját.

„December 29-én hirdették ki,¹² hogy áprilisban telepítik ki a svábokat. Újságban volt. [...] Hát akkor, hogy is hívták azt, akinek kellett volna a mentesítést átadni? Draszkovics volt a miniszter, és az későn adta át a mentesítést, addigra Solymárt kitelepítették már. Meg Hidegkutát, Nagykovácsit és Borosjenőt. Gyermeilen meg Zsámbékon, meg mit tudom én, hol kezdett először a bizottság, és mire idejöttek, addigra már el voltak vive, ez a három falu.” (1925:N:21)

A végrehajtó bizottságok Zsámbékon működtek 1946 áprilisáig, és innen költöztek Solymárra, ahonnan később lebonyolították a környező falvak kitelepítéseit is.

„Először bizonytalan volt, hogy mi lesz az alapja a kitelepítésnek, kiket fognak kitelepíteni. A jogszabályok elég homályosak voltak. Összevissza mende-monda volt. A potsdami határozat se foglalt világosan állást. Csak azt mondta, hogy a bűnösöket joguk van kitelepíteni, de hogy kik tartoznak ebbe bele, mi számít bűnös tevékenységnek, azt ők nem szabályozták. Na most, a minisztertanácsi rendeletek ezt világossá tették, hogy kik lesznek. A községházán megnéztem a névjegyzéket, én azt tudtam, hogy nem szerepelünk rajta, mert mi előtte megszereztük a Tix Nusitól, aki korban közel volt hozzánk, és a Statisztikai Hivatalban dolgozott, és ő megszerezte a papírt, és egyértelmű volt, hogy magyar anyanyelvűek és nemzetiségűek vagyunk. Nem volt ez így a nagybátyáméknál, akiknél német anyanyelv és magyar nemzetiség volt beírva. Aki még szimpatizált is a Volksbunddal, a másik rokonunk, azok teljesen egyszerű emberek voltak, és azok azt se tudták, mit mondtak a '41-es népszámlálásnál. Kiderült, hogy német anyanyelvűeknek vallották magukat, így őket is kitelepítették. Az utcánkban a közvetlen szomszédunk és az utca végén lévő ház maradt meg, a többieket mind kitelepítették.” (1925:F:20)

Mások arról számoltak be, hogy szinte csak a telepítés előtti pár héttel vagy hónappal hallottak először arról, hogy kollektív retorzió érheti őket. A solymári sváboknak legkésőbb márciusban kellett hallaniuk a kitelepítésről. A csobánkai, pomázi németek transzportjai március 15-én és 19-én a pomázi vasúttárlomásról, a piliscsabai transzport pedig március 29-én indult el 36 vagonnal. Ezekről az eseményekről bizonyosan hallottak a solymáriak.

„Hát 1946 tavaszán emlegették, hogy lesz, és hamarosan ki is lett írva. Nem mondták, hogy miért, csak azt, hogy el kell menni. Voltak sokan, akik tudtak

¹² A Magyar Közlönyben 1945. december 29-én jelent meg a 12.330/1945. M.E. számú rendelet a magyarországi német lakosságnak Németországba történő áttelepítéséről.

segítséget kérni. Mert utána kiderült, hogy lett volna ismerősünk, aki mentesít. Édesapámnak és édesanyámnak lett volna ismerőse, aki segített volna, ott, ahol dolgoztak, de apám nem volt itthon [fogságban volt], anyám meg itt volt a három gyerekekkel egyedül, neki nem sikerült elintéznie. Én a tanácsházán lettem kihirdetve, én onnan tudtam meg, ki volt írva.” (1929:N:16)

„Hát ki voltunk írva a tanácsházára, és hogy 50 kilós csomaggal mehetünk. Féltek az emberek, mert volt ez a zsidóüldözés, és azt hitték, hogy ez lesz velünk is. Ki volt téve a tanácsházára, de nem sokáig, csak nyolc napig, hogy ki nek kell elmennie.” (1930:N:15)

„Én mindig úgy tudtam, hogy ez egy zsidó retorzió volt. Hogy azért volt kitelepítés, merthogy övelük is hogy bántak, és ezzel akartak megtorolni.” (1921:F:24)

„Hát én a kitelepítésről tudtam a háború előtt, hogy meg fog történni. Valami ismerős mondta az apámnak, hogy ez lesz majd a vége, és utána megcsinálták. Mert ezt Potsdamban mondták, hogy ki fogják telepíteni a svábokat. Nem tudom, miért, pedig a svábok törekvő emberek voltak. Nagyon nyüzsgött az egész a háború után. Lehetett emitt-amott hallani. Azt tudtuk Budaörsről, hogy az nagy volksbundista község volt. Ottan nagyon sok gazdag ember is belement ebbe, de Szentiványon is sok volksbundos volt, de ők nem lettek megérintve, csak azok mentek ki, akik úgy érezték, hogy menniük kell.” (1924:N:22)

„Már januárban a budaörsiektől hallottuk, aztán a tanácson küldték még telefonon, azokat még behívták [a hivatalnokokat], nekünk csak kirakták a tanácsra.” (1925:N:20)

A kitelepítés okára már az előzőekben is reflektáltak az elbeszélők. A reprezentáció és az önigazoló, esetleg magát áldozatnak bemutató önkép rekonstrukciójában nem az egyéni, hanem a közösségi szinten kísérelték meg értelmezni a kérdést. Mindegyik válaszban önmagukat *idegenként* értelmezték. Egyesek nemzetiségi rendezéssel, mások pedig a népszámlálás eredményével indokoltak; a „magyart eszünk, magyarul beszéljünk” toposz ismétlése is szintén a magyarokhoz képest a kívülállóságot határozza meg okként.

„Hogy állítólag rendezik a népséget, hogy a magyarokat idehozzák a Felvidékről meg Romániából. És a svábokat meg kiviszik Németországba. Hogy rendezik Európa népségét. De hogy miért? Hát nem emlékszem rá. Én már nem politizáltam.” (1928:F:17)

„Igen, hát akkor. Vannak, akik azt mondták, *magyarok vagyunk és magyar kenyeret eszünk*. Hát azt írjuk. Van, aki azt mondta, *magyarok vagyunk, de az anyanyelvünket nem tagadjuk meg*. Hát ezeket kitelepítették.” (1927:N:18)

„Hát csak azt lett volna szabad kitelepíteni, aki nemzetiséget írt, az anyanyelvet nem. Hát a hely kellett azoknak, akik idejöttek.” (1924:N:22)

A jogfosztás

A kérdés, hogy érte-e a kitelepítés előtt valamilyen retorzió beszélgetőpartnereimet, nem tűnt relevánsnak. Egyrészt azért, mert az egész korszak az emlékezés homályába veszett, másrészt, ha volt is ilyen megnyilatkozás, az általában már összeolvadt az 1946. áprilisi eseményekkel, amikor az ál-

lamrendőrség körbezárta a falut. Megjelentek az általánosító, halálfélelmet sejtető megnyilatkozások is, hogy mindenkit nácinak hisznek és esetleg lelőnek. Ha megtorló akciókról nem is, de félelemről beszámoltak az elbeszélők. 1945. június 23-án rendőrök jelentek meg a községben, és 37 személyt, főleg Volksbund-tagokat és az SS-be kényszerrel besorozott személyeket vittek el, akiket internálótáborokba zártak. Sokuk innen került – már a budaörsi kitelepítéskor is – vagonokba. A hazatérő hadifoglyok egy részével is hasonlóan bántak.

„Képzelheted, mindenki félt, s nekünk még örülnünk kellett, hogy mehetünk, és hogy nem kell félni, hogy agyonlőnek minket, mert úgy voltunk elkönyvelve, mint SS-ek, mert a bátyám is ott volt katona, mivel a volksbundisták elmenekültek. Voltak, akik ránk mondták a dolgokat.” (1925:N:20)

„Hát, a kitelepítés előtt már mindenki begubózott. Akkor mindenki sírt, mindenki félt. Retorzió, olyan nem volt, olyat senki sem csinált, hogy megszökött volna vagy elbújt volna, mert hiszen nem lehetett. Az állatokat, az egész gazdaságot gondozni kellett, onnan nem lehetett csak úgy eltűnni. Nem lehetett senkinek fölemelni a hangját.” (1939:F:06)

1946. április 6-án érkeztek meg Solymárra az államrendőrség tagjai, akik körbezárták a falut. A háromszáz hivatali személyt szintén házakban szállásolták el. Két személy számolt be arról, hogy emlékszik az ideérkezőkre. Sajnos az első elbeszélés hitelességét nem tudtam ellenőrizni, de az biztos, hogy az elbeszélésben szereplő Münnich Ferenc 1946 májusától lett budapesti rendőr főkapitány, addig Pécs városának főispánja volt. Az elmúlt két évben a német és orosz katonák után – ugyan kisebb számban – az államrendőrség tagjai a harmadik beköltözők voltak a solymári családoknál.

„A családunk ki lett telepítve. Na, én megmondom őszintén, hogy én találkoztam személyesen a Münnich Ferencsel. Ő volt a rendőrök főnöke. Később miniszterelnök lett. A D. Marisnak a házában volt egy kis textilüzlet, az utcára nyílt egy ajtó. És a nagybátyám, aki ki lett telepítve, az azt mondta, hogy *Marci, te jártál polgáriba, te írdj gyorsan egy kérvényt, hogy a nagybátyám, aki süketnémán született, rajta van a kitelepítési listán, hogy vegyék le, és mivel-hogy csak mi tudunk vele foglalkozni, kommunikálni, akkor minket is felmentenek*. Hát én valóban írtam és elmentem Münnichhez, előadtam neki, hogy ez a 63-64 éves Gyuri bácsi, a süketnéma... és azt mondta, hogy *minden további nélkül, az itt maradhat, az nem lesz kitelepítve*. Hát süketnéma, az nem írhatja, hogy magyar vagy német, az nem is tud beszélni, de mondom, a nagybátyámék tudnak csak vele kommunikálni, nekik is maradniuk kéne. És azt mondta, *neeem, hát azt nem*. Az négy fő lett volna. *Azok menjenek csak ki szépen. És az egyedül itt maradhat*. Egy év múlva az az életerős ember meghalt bánatában. Nem tudta elviselni, hogy egyedül maradt. A Münnich Ferenc magas úriember volt. Állítólag ő is sváb származású, Győr környéki volt.” (1928:F:17)

„Az egyik ilyennek emlékeztem a nevére is. Igen, voltak nálunk, még kellett főzni is nekik, ameddig itt voltak, addig kellett nekik ebédet csinálni. Az egyik vörösvári volt, Balogh úr, és később találkoztam vele. Egy ócska kabátban jött, és megismertük egymást, és megmondtam neki, hogy *maga hogy leadta?! Mekkora úr volt maga akkor, és most milyen ócska kabátja van*. Volt még a Szabó is, akit ismertünk, az apám tőle kért mentesítést, még pénzt is adott ne-

ki, az meg elrakta, és az apámnak mégis el kellett menni. Apám mondta: *Jó' kifejtétek a tehenet, és hagyjátok elmenni.*" (1925:N:20)

1946 januárjában a község Nemzeti Bizottsága, valamint a pártok vezetői kérelemmel fordultak Pest megye főispánjához, hogy vegyék figyelembe Solymár lakosságának nemzethű magatartását, s csak a bűnösöket sújtsák. A beadványra azonban nem érkezett válasz. Az összeírócsoport április 6-án érkezett a községbe, és másnap a Központi Statisztikai Hivatal által rendelkezésre bocsátott, 1941-es népszámláláson alapuló jegyzék nyomán elkezdték a kitelepítendő névsorának összeállítását. A kész jegyzék április 11-én került ötnapi közszemlére a község háza folyosóján. A kifüggesztés tényét kidoboltatták. Ugyanezen a napon érkezett a községbe az öttagú, mentesítési kérelmeket elbíráló bizottság, amely a munkáját azonnal megkezdte. Az összeírással párhuzamosan folyt a kitelepítési jegyzékre kerülők teljes vagyonának részletes leltározása és zárolása. A rendőrség ekkorra körülfárta a községet, s így azt csak az itt működő kormánybiztos engedélyével lehetett elhagyni. Ekkor érkezett meg a mentesítési lehetőséget biztosító 25.168/V./1946-os rendelet a bányászok felmentéséről. Az első szerelvény indulása április 18-án, a másodiké 23-án volt. 100 kg-os csomagokat vihetek magukkal. A mentesítési jegyzék április 18-án reggel, az első szerelvény indulásának napján került kifüggesztésre. Voltak, akik leszálltak a vonatról, de sokan családtagjaikkal együtt a szerelvényen maradtak. A végrehajtó hatalommal szemben nagy volt az ellenszenv, sokan viszont a beletörődést szavakkal is kifejezték. Különösen fájó volt, ha a szurkáló megjegyzéseket egy falubelitől hallották.

„Hát [...] láttuk, hogy nem vagyunk rajta a listán. Jah, volt egy solymári is a bizottságban, a Kovács, a kútfúró. [...] Ő ismerte a solymáriakat, mindenkit ismert. Mert ő magyar ember volt. És azt mondta: *Na, ha kitelepítünk téged, mit fogsz csinálni Németországban?* Hát mondom: *Nézzé, Tóni bácsi, ha nekem eddig, negyvenéves koromig [édesapjára érti] jó magyarnak kellett lenni, mert itt kerestem a kenyeremet... ott kint kénytelen leszek egy jó német lenni. Hát mit tudok csinálni? Mert ha kitelepítenek, akkor ott már nem lehetek magyar, ott már németnek kell lennem. Hogy ott is el tudjam tartani a családomat.* És akkor kiküldték a folyósóra, engem meg be sem engedtek, mert nem voltam 18 éves. És utána azt mondták, hogy marad.” (1928:F:17)

„Én nem voltam rajta a listán, de a férjem igen, mert ő a katonaságnál német anyanyelvet írt, és ezért nekem a négyes bizottság elé kellett mennem. Faggattak mindenféléről, de nem tudtam semmit mondani. Aláírásunkat akarták kikényszeríteni, hogy menjünk ki. Kellott volna a vagyon.” (1924:N:22)

Sokuk, mivel kiskorúak voltak, édesapjuk segítségével tudták megszerezni a felmentést. Az erről a pár napról szóló szikár, rövid mondatok is sok mindenre engednek következtetni.

„Azt az apukám intézte. És a bátyja, az volt a kisbíró. Akiket fölmentettek. Azt összeírták.” (1927: N:18)

„Kaptunk egy papírt, hogy kell csomagolni, mert jönnek értünk.” (1930: N:15)

„Semmi mást nem csináltak a szervek, mint hogy a listát kitették, azt mondták, hogy aki a listán szerepel, azt kitelepítik. Mert csomót módosítani kellett, mert voltak olyanok, akik meghaltak már, vagy elköltöztek, és a végén

jóval kevesebben voltak. Aztán megmondták, hogy ettől eddig 23-án, a másik 25-én kell hogy elmenjen. Az egyik csoport a Schwäbisch Hallba ment, a másik csoport Kalrsruhe környékére került. A rokonok az az első transzporttal lettek kitelepítve. Sok közeli és távoli rokonomat érintette a kitelepítés. Maga az esemény az úgy volt, hogy jött a kisbíró és hangosan mondta: *Maga ki van telepítve, készüljön, rakja össze a dolgait, mert jönnek a kocsival és viszik a holmijukat.*" (1925: N:20)

A kitelepítés napjai

Nem emlékezett senki külön arra, hogy mikor vitték el a környező falvak lakosságát. Egy személy olvasmányaira hagyatkozva számolt be ezekről a napokról. A kitelepítés időpontjára pontosan csak egy ember emlékezett, vélhetően a hosszú idő s a többi faluból hozott emberek sokasága miatt összeolvadtak

Kitelepítési kép Solymárról

a dátumok a májusi akciókkal. Ha az időpontot nem is tudta mindenki megmondani, a nap-szakra az emberek nagy része emlékezett.

„1946. április 18. és 23. Én úgy emlékszem.” (1928:F:17)

„Ez lett a központja az itteni kitelepítésnek, ugyanis Nagykovácsit, Hidegkutat és Ürmöt is erre az állomásra hozták át. Borosjenőt is.” (1928:F:17)

„Az első transzport este 8-kor, a második este 10-kor indult, ezzel mentem volna én is, de a mentesítésre sokat kellett várni.” (1925:N:20)

„Lovas kocsival vitték le őket az állomásra, ládák voltak mindenhol. Meg köteles volt mindenki, aki maradt... meg akik ki lettek telepítve, azoknak a lovait is igénybe vették. És megmondták, hogy melyik vagonban kik lesznek. Előre összeírták, hogy az egyes vagonban lesz a Taller család, a másodikban a Milbich család, a harmadikban a nem tudom. Szóval így.” (1929:N:16)

A tragikus esemény, a készülődés összehozta a közösséget. 1946. április 6-án szívszélhűdés következtében hirtelen meghalt Milbich János 25 éves jegyzőgyakornok, aki a községi előljáróságban dolgozott. Másnap, április 7-én szívbénulás következtében halt meg Branauer István 35 éves községi pénztáros. Mindkettejük temetése április 9-én volt, ekkor az összeírási bizottságok már dolgoztak, a község el volt zárva a külvilágtól. A lakosság nagy része megjelent ezen a temetésen. A közösség utolsó szertartása volt ez, amelyet vélhetően mindenki szimbolikusan velt. Április 18-án reggel megjelentek a kirendelt lovas fogatok, és megkezdték a csomagoknak, ládáknak az állomásra szállítását és a berakodást. A második szerelvény indulása előtt, április 23-án Taller Tamás még egyszer összegyűjtötte fúvószenekarát, és a temetőben a zenekar hangjai mellett vettek utolsó búcsút az itthon nyugvó halott hozzátartozóktól.

A vonatszerelvények csukott marhavagonokból álltak, ahol vagononként legfeljebb 32 személyt lehetett elhelyezni. A vagonírozásnál az egy családba tartozókat, rokonokat igyekeztek egy kocsiba rakni. *Az első vonatszerelvényből tíz vagon a németországi Heidenheimben, húsz vagon Schwäbisch Hallban, a többi Öhringenben rakták ki. A második szerelvény végállomása Karlsruhe volt. A Solymárról kitelepített embereket hatvanhárom helységben osztották szét, ahol legtöbbjüket barakkokban helyezték el* – írja Seres István. A Belügyminisztérium által hitelesített hivatalos anyanyelvi és nemzetiségi statisztikai jegyzéken 2666 tétel szerepelt. Nyilván az 1941. évi népszámlálás során ennyi ilyen jellegű bevallás történt. Ebből törölték az időközben meghaltakat, a községből elköltözötteket, az 1944. évben már Nyugatra menekülteket. A mentesítés után a ténylegesen kitelepítettek száma 1960 fő volt. A kitelepítés során 332 lakóház üresedett meg. Az 1941. évi népszámláláskor a község lakóházainak száma 787, lakóinak száma 4096 volt.

Az emlékezet és a személyes történelemszemlélet konstruálásakor az elbeszélők nem jutottak olyan következtetésre, hogy esetleg a földosztás következtében támadt földéhség miatt kellett volna elhagyniuk a hazájukat. Az áprilisi események alatt sokan megtagadták a kijárási tilalmat, főleg a szerelvények indulásainak időpontjában. A kitelepítés napjairól, a megjelenő telepesekről sokan megrázóan, hosszasan beszéltek, de ismét megjelenik a tárgyiasult hangnem is. Mások metaforákkal élnek: „Ez egy kálvária volt” vagy „Olyan, mint egy mozi a fejemben”. Külön sérelemként említették, hogy a végrehajtó erők sem szolidárisak, sem jóakaratóak nem voltak. Az elbeszélők másik visszatérő toposza a „már bent voltunk a vagonban” mondat, amelyet szinte a pokolból, a büntetésből való megmenekülésként értelmezik. A börtön szimbólumaként is él ez az emlékezőknél. Egy felmentett személy számolt be arról, hogy fosztogatások is történtek ezekben a napokban, a tetteseket nem nevezte meg.

„Mikor elkezdtek csomagolni, akkor a rendőrség itt kint volt a temetőnél, tele volt rendőrökkel az egész falu. A temetőnél állt egy asztal, és mi itt közel lakunk, és szaladtunk mindig nézni. A vagonok lent voltak az állomáson. El kellett indulniuk, és akiknek kocsijuk volt, azoknak egy mázsát volt szabad magukkal vinniük, ruhaneműséget. De a ládát nem mérték bele, jó nagy négyzetes ládák voltak, abban volt ágynemű, ruha, és élelmet hagytak nekik vinni. Beszögelték, feltették a kocsira. Bezárták a lakást és elindultak, ez a sírás, hogy mi ment itt végbe! Aztán az állomás előtt megnézték, minden rendben van-e, és a kulcsot az asztalra kellett letenni. Te, ez a sírás és ordítózás! Hogy a kulcsot, meg mindent, amit az életében megcsinált, azt le kellett adni. S tudod, kik álltak ott? A régi kubikosok, akik mindig kimentek talicskázni Ausztriába, és ezek a legtöbben mezőkövesdiek voltak, már ott álltak, s aki lerakta a kulcsot, az az illető látta, hogy ki viszi el. Nagyon nagy sírás volt. S akkor ezek mindjárt mentek nézni, és tetszett nekik ez a ház és az a ház, és jöttek beköltözni. Sokan jöttek itt. Lementünk az állomásra nézni, és akkor ki voltak téve a szentképek a vagonokra, és az volt ráírva a piros zászló alatt, *Batyuwal megyünk, ágyúval jövünk*. A nép sírva, kiabálva, olvassátok el, mit írtunk. Szörnyű volt ez a sok sírás. Amit akartak, azt írták rá. De engedtek elbúcsúzni, nem mondták a rendőrök, hogy nem szabad. Volt olyan, aki azt mondta, hogy jobb volna, ha nem menne oda, aki itt marad, mert csak még nagyobb fájdalmat okozunk neki.

Miután bepakolták őket, Hidegkút üres lett, Nagykovácsiban hat család maradt otthon, itt a fele ment el, mert 4500-an voltunk és 2000-valamennyi lett, és Öröm, Borosjenő.” (1928:N:18)

„Hát megmondták, hogy ez a nap lesz, és akkor előtte való nap már teljesen ki volt pakolva, és reggel, amikor felkeltünk, akkor az volt a borzalom, hogy mindenki sírt, mert akkor jött, hogy itt kell hagyni mindent, és akkor jöttek a kocsik, és akkor vitték a ládákat és minket. Gyalog mentünk az állomásra. A ládákra ráírtuk a nevünket, utána pedig a temetőnél kellett leadni a kulcsokat. S utána vége. Sokan mentünk egyszerre. Azok, akik itt maradtak, azoknak mondták meg, hogy kell fuvarozni ezen a napon, de már nem emlékszem, ki vitt. Hát mi kimentük, és akkor...” (1929:N:16)

„Nem, hát nem engedtek oda (az állomásra). Nagyon sokan úgy szöktek le oda, hogy volt egy mélyút, az egészen a vasútig tartott.” (1928:F:17)

„Hát akartunk lemenni, elbúcsúzni tőlük. És akkor mentek a lovas kocsik, ezen volt rajta egy nagy láda, amibe’ benne volt, amit vihettek, élelem meg ruha, és az emberek, akiké volt ez, hát ezek mellett mentek az emberek és sírtak. Persze azt senki nem tudta, hogy hova jön, hogy hova kerül, hogy hova viszik. Mert mink jó néhányan, de már nem tudnám megmondani, hogy ki, jó néhányan voltunk, és meg akartuk ezeket nézni, mert azt mondták, hogy három órákor indul a vonat. Le akartunk menni az állomásra, de nem engedtek le, hanem mielőtt az állomáshoz értünk volna, jöttek a rendőrök és visszavartak. Mi nem mentünk haza, hanem mentünk hátra, a cigánytelephez, ahol a vasút völgye van. A túlsó oldalon nem volt semmi, csak szőlő meg szántó, mink ott leszaladtunk, és akkor jó néhányan voltunk, de ott is voltak rendőrök, lövöldöztek is. De hát nem úgy nézett ki, hogy ránk céloztak volna. Senkit nem találtak el. És akkor jött a vonat, akkor a zenészek, akik ott voltak, összeálltak és játszották a magyar himnusz.” (1927:N:18)

„A második transzporttal volt, amellyel a nagypapám ment. S azt mondta a mama nekem, *gyerekek, most vigyetek a nagypapának enni... főzök és próbáljatok a földéken hason kúszva odamenni*. Úgy is tettünk, és megtaláltuk a nagypapát. De mi akkor nagyon kaptunk, úgy megvertek minket gumibottal, lovas rendőrök kergettek minket. Volt egy rönkfa ott, azon keresztülestem, és lóháton keresztülugrottak rajtam. Én hat hétig nyomtam az ágyat, annyira beteg voltam.” (1930:N:15)

„Hát a kitelepítést, azt nem fogjuk soha elfelejteni, mert az olyan, mint egy mozi itt a fejünkben, amit lejátszanak. Akkor az ember nem mert szólni, mert körül voltunk fogva rendőrökkel. Amikor lementek a kocsikkal, vitték a dolgaikat, oda nem lehetett a népnek felülni, mert telerakták, még a férjem is szállított, de viszont a temetőben találkoztak. Mindenki bement a temetőbe és utoljára elbúcsúzott a halottaktól, és a Strack zenekar játszott először a *Himnusz*t, és a második az *Ich hat’ ein’ Kameraden*. És így elbúcsúztak egymástól. A mai napig emlékszem egy kislányra, akinek a kitelepítés előtt halt meg az anyja, a neve Rác Teréz volt, 11 éves, és ráborult az anyja sírjára és sírt, hogy most mit csináljon. S jött a nénikéje, s megígérte ott a sírjánál az anyukájának, hogy vigyáz a kislányra.” (1925:N:20)

„Hát... ez... borzalmas, ez felejthetetlen volt. Egy síró... [könnyeivel küszködik], hát egy zokogó, síró falu volt az egész község itt, minden jó érzésű em-

ber a földig lesújtva szemlélte. Üresen hagyni egy otthont, kulcsra zárni, aztán a kulcsot a hivatalos személy elvitte. Még egyszer visszamenni nem lehetett, ha valamit elfelejtett, akkor azt ott kellett hagyni, ott maradt. A rokonoktól, ismerősöktől, hát... ez a búcsúzkodás szívbemarkoló volt. Hát az udvarról [látam], meg az utcáról, odajöttek a rokonok, szomszédok, aztán lementem az állomásra. De csak kívülre, mert nem lehetett oda lemenni. Azt láttuk, hogy marhavagonokba rakták őket, nem lehetett megközelíteni őket, tehát arra nem volt lehetőség... A hatóságok nagyon brutálisan bántak, mint a rablók, gazemberekkel, nem mint egy ártatlan, szerencsétlen emberrel, akit utolért egy ilyen szerencsétlen sors. Semmifajta szájalom, semmi jóérzés nem volt bennük. Voltak, akik az ellenállásnak a legcsekélyebb részét tanúsították, azt brutálisan szájon vágták. Meg volt félemlítve mindenki, hogy senki nem mert ellenállni [elcsuklik a hangja és könnyezni kezd] ...hát... tulajdonképpen, hogy vigyázzunk a holmijukra, azt mondták, akik elmentek. Mondtuk nekik, *gyerekek, mi nem tudunk a holmitokra vigyázni, hát ide idegenek jönnek, nem tudunk beszólni a dolgokba*. Volt olyan ember, aki nagyon karakánul ment el, aki annyit mondott, hogy *Na, Isten veletek!*, még kezet se fogott velünk, *Isten veletek! Én ide még egyszer nem fogok jönni!* És a család tagjai, akik ott sírva elköszöntek tőlünk. *Na gyertek, hagyjátok ezt a bögést! Mit kell itt bögni, a sorsunk el van rendezve, majd megélünk ott is*. Szóval voltak ilyen emberek is, akik minden érzést visszafojtva... és voltak emberek, akik még... a küszöbjuket is megcsókolták... hát a legközelebbi hozzátartozóink... az nagyon szörnyű volt... édesanyámnak a testvére, amikor jöttek búcsúzkodni... az borzalmas volt. A második transzporttal vitték az édesanyámat és a húgát, ők még a temetőben a fúvószemekarral elbúcsúztak a halottaktól.” (1925:F:20)

„Lovas kocsival. Azzal mentünk le az állomásra korán reggel, ott lepakoltak mindent és nekünk kellett felrakodni. Amikor már mi mentünk, akkor többen voltak lent, és az ott lévő férfiak segítettek felpakolni. A temetőben még fúvószemekar is adott zenét. Én nem emlékszem, hogy verekedés lett volna. De akik hozzánk jöttek [telepések], azok már ott álltak a kapuban reggel bőrröndökkel, hogy beköltözzenek. Ezek Budapestről lettek kibombázva. Mikor hazajöttünk, azt mondták, hogy ők újpestiek, két bőrrönd volt az övéké, amit a pincébe tudtak vinni. Hát mit mondjak, gyerekek voltunk, mi nem sírtunk, nem emlékszem rá. Az öregek nagyon sírtak, volt egy bácsi, az annyira öreg volt, hogy nem tudott menni. Ez a bácsi meghalt útközben, mert olyan beteg volt, hogy meghalt. Nem volt a vonaton orvos, aki tudott volna segíteni. Azt nem tudom, hogy hol halt meg, de tőlünk a harmadik vagonba’ volt, valahol Németországban egyszerűen kirakták.” (1930:N:15)

Egymázsányi élet

Az általános kérdések után árnyalni szerettem volna a kitelepítéssel kapcsolatos emlékeket, felszínre hozni az egyes részleteket. A már említett 14.§ 1/ bekezdése mondta ki, hogy „Az áttelepülésre kötelezettek külföldi valuta kivételével készpénzüket és értéktárgyaikat (ékszerek) magukkal vihetik. Magukkal vihetnek továbbá személyenként 7 kg lisztet vagy tésztaneműt (kenyér), 1 kg

zsírt, 2 kg húsneműt, 2 kg hüvelyest és 8 kg burgonyát, azon kívül elvihetik leg-szükségesebb háztartási felszerelésüket (ruha, ágynemű, kéziszerszámok). Az elvihető összes poggyász – beleszámítva a 20 kg élelmiszert is – személyenként nem lehet nehezebb 100 (egyszáz) kg-nál.” A rendelkezés, mivelhogy többféle adatot tartalmazott, eltérően maradt meg az emlékezőknél. Megfigyelhető, hogy a törvény adta kereteket hogyan használták ki a kitelepülők.

„Húszkilós csomagot. Ezeknek nem volt sok mindent vinni, hát szegények voltak. Miből vásároltak volna, mikor a tél végén voltak. És aznap az édesanyám mindegyiknek egy üveg tejet adott. Egy 2 kilós kenyeret hozott a péktől. És egy bögre zsírt és egy darab szalonnát. Mindegyik kocsira hozzánk jöttek vásárolni, mert mindenhol kisgyerekek voltak. Este háromnegyed kilenckor ment csak a szerelvény. Voltak, akik főztek krumplicevest, bablevest, mert le akarták vinni a rokonoknak, de nem engedték elvinni, vagy az ennivalót odaadni. És akkor a temetőig volt szabad menni velük, és nekik is gyalog kellett menni velük, mert a kocsira nem fért több láda fel. És lovas rendőrök kísérték őket. A templom-nál volt a gyülekező, akkor megállt egy ember és azt mondta: *Mi megyünk, de a Jóistent is magunkkal visszük.* És nekünk szabad volt a temetőig menni, és ott volt a zenekar, ami eljátszotta a *Himnusz*t és a *Hazának rendületlenül*, és odament egy rendőr, hogy le akarta fűjni. Nem hagyta abba, azt mondta, annyi jár nekik. Sírt. Mosakodni lehetett a szemüktől, amennyi könny jött ezek-nek ki.” (1925:N:21)

„Az első transzport április 18-án, mi ezzel mentünk, marhavagonokkal mentünk ki. Ágynemű, dunyha, ami belefért, ruhanemű meg egy kis főzőedény, hát, ami a két ládába belemert. Elég nagy ládákat csináltak nekünk. Volt az száz kiló.” (1929:N:16)

„Száras tésztát, azt vittek, azt már készítettünk hetekkel előtte. Ez a tészta mentette meg az életüket, mert a németek nem akarták befogadni őket, s az utcán bográcsba’ főzték a száraz tésztát. Az én nagyszüleimet Karlsruhe környékére vitték, a nagybátyámat, a nénikémet és annak az anyját is oda.” (1938:F:07)

„A legfontosabb ruhát és élelmet, mert kint nehéz volt, kifelé is csak egy kis levest kaptak.” (1924:N:22)

„Csak a legszükségesebbek: iratok, földiratok, hogy meglegyen az igazolás. Élelmiszer, zsír, krumpli, kenyeret, tésztát, egy egész nagy ládával. Soknak ezt el is kobozták.” (1925:N:20)

„Hát ruhát, csak a ruha, semmi más... és élelmet kell vinni, kétheti élelmet, mert az úton, ahol megálltunk egyszer, csak egyszer álltunk meg, Ausztriába’ már nem tudom megmondani, hogy mi volt a falu neve, de egyszer kaptunk meleg ételt. S amikor megérkeztünk Karlsruhéba, a katonai laktanyába kerül-tünk, lágerekbe, és három család volt egy szobában. Olyanok kerültek össze, akiknek nem volt ott a férjük, és akiknek ott volt férjük, ott két család került egybe. De mi hárman voltunk egy helyen, három család volt egy szobába’.” (1930:N:15)

A kitelepített családok rokoni kapcsolata az elbeszélőkkel vegyes, olykor a szülőket, olykor az unokatestvéreket vitték ki. Egy személy mesélt arról, hogy későbbi férje visszaszökött kitelepített volt. Egy visszaemlékező mondta, hogy egy hozzátartozója, vélhetően azért, mert bűnösnek érezte magát, önként jelentkezett

SS-es múltja miatt a kitelepítésre. Egy másik kérdezett pedig azt mesélte, hogy ismerőse annak ellenére, hogy mentesült, mégis dacból felszállt a szerelvényre.

„Hát a szomszédok mondták, hogy *Kislányom, hát miért nem mondtad, hogy magyarul kell írni!*, mondtam nekik, *hát látjátok, a Józsi is azt írta, és mégis elveszett. De mi csak az anyanyelvet írtuk*, mondta az egyik, hát mondom, *az anyanyelv, azok nem is mehetnek el.*” (1928:N:18)

„Az én családomból János bácsit, a feleségét, a három lányát, ez édesanyám testvére volt. Az apám meghalt a háborúban, de a feleségét kirakták. Úgy halt meg, hogy hajóval vitték Szerbiába, szállította őket a katonaság, és ott valami történt és elsüllyedt, onnan nem jött vissza, de a feleségét kitelepítették.” (1928:N:18)

„Nővérem önként jelentkezett, s az ki is ment, mert SS volt, az nem is jött vissza, kint maradt, nem kellett volna kimennie, mert nem volt nyilvántartva mint SS itt, csak mivel minket kiírtak, ezért a nővérem két gyerekkel jelentkezett, őt nem is hozták vissza, de mi felmentést kaptunk apám miatt.” (1928:N:18)

Annak ellenére, hogy a korábbi kérdéseknél már elhangzott, hogy a katonaság és a rendőrség retorziókkal is élt a kitelepítés során, mégis, amikor konkrét kérdésként érdeklődtem efelől, inkább általános, mint saját élményeiken alapuló történeteket mondtak el interjúalanyaim. Általában az interjúkra érvényesnek mondható az, hogy hasonló történetekkel szolgálnak az elbeszélők, amelyeket mások is tudhatnak, igazolhatnak. Hogy ez valóban egy kollektív tudatból vagy csak bizalmatlanságból fakad-e, nem tudni. Egy személy volt, akit személyes retorzió ért a kitelepítés napján.

„A lényeg az, hogy abba’ a házba’ itt a szomszédba’, abba’ laktak a nagyszüleim, a nagymamám és a barátom, akit szintén felmentett a bánya, egyidősek vagyunk. Ez akkor üres telek volt itt hátul, hátulról bemásztunk a házba a kamraablakon keresztül, de a falu akkor tele volt rendőrökkel, akik vigyáztak, az ajtókat beszőgelték. Az ablakon bemásztunk, kerestük a játékokat, de semmi nem volt. Egyszer csak azt vettük észre, hogy két tagbaszakadt rendőr áll előttünk. *Hát ti mit kerestek?* – *Háát... hááát... a nagymama.* Azt mondja az egyik: *Adjál neki egy pofont!* – a barátomnak mondta. *Nem adok!* – válaszolta. *Akkor te adjál neki,* mutatott rám. *Én se adok,* mondtam. A másik rendőr egy kicsit jobb indulatú volt, azt mondta: *Ugyan hagyd. Menjetek a fenébe!* Megfordultunk és kiszaladtunk volna, de aki pofozkodni akart, az a rendőr a rendőrcsizmával valagba rúgott, ezt a csontot eltalálta, és én két hétig nem tudtam leülni. Ez maradt meg a telepítésről. Ez a kitelepítés utáni másnap történt. Ilyesmi volt.” (1938:F:07)

Az új csend

Az alábbi elbeszélés érvelésében érezhető, hogy az „új rend” kezdeti időszakában nemcsak az érkező magyar telepeseikkel szemben, de a svábok között is bizalmatlanság alakult ki. Ez köszönhető volt az SS-sorozások idején történt besúgásoknak és a felmentéseket övező bizalmatlan pletykáknak.

„Mindenki csendes volt és bizalmatlan. És volt, aki haragudott azokra, akik maradtak. Pedig azok nem tehettek róla. A papám például nem tehetett róla,

hogy maradt azért, mert bányász volt, meg magyarosította a nevét. Mondták, hogy protekcióval maradtak itt. Arra emlékszem, hogy a P.-nak az apósa, egy nagyon korrekt, rendes ember volt, ácsmester, az részt vett a Kossuth hídnak az építésén. A Parlament előtt, az a fából készült. Az utolsó pillanatban a Gerő felmentette. A Gerő Ernő. Az volt a főnöke, a miniszter volt a főnöke. És azt mondták, hogy Marci bácsi a családjával maradhat, de ő azt mondta, hogy nem. Kiment. Azt mondta, hogy ha a testvéreit meg mindenkit visznek, akkor ő is megy.” (1928:F:17)

Ezenközben megérkeztek a mezőkövesdi telepések is, akik lassan elfoglalták a 332 megüresedett házat. 58 család települt át ebben az időszakban, megváltoztatva a község szerkezetét. A korábban summás, napszámos munkával foglalkozó emberek nehezen illeszkedtek be. 1947 tavaszáig 8 család vissza is költözött. A solymári Rozália téglagyárnál (a falu határában) már korábban is laktak Erdélyből menekült magyarok. Ők már 1944-ben is beadták kérvényeiket, hogy elfoglalhassák a volt volksbundisták házait. Akik akkor nem kaptak lakást, azok most újra próbálkoztak ezzel. A sváb családok közül sokan azt hitték, hogy a kitelepítés ideiglenes lesz, és egy idő múlva visszatérhetnek majd otthonaikba. Emiatt sokan a szomszédoknál, itthon maradt rokonoknál rejtették el értéktárgyaikat.

„Akik féltek és gondolták, hogy visszajönnek, azok próbáltak éjjel elvinni egy pár cuccot esetleg olyan családhoz, akik maradnak. A mi házunk tele volt bútorokkal, mert azt hitték, ha visszajönnek, hogy valamijük legyen.” (1924:N:22)

A falu életének újraindulásakor meghatározó volt az új telepések érkezése. A Mezőkövesdről és a Felvidékről érkező magyarok között különbséget tettek az itt maradt németek. Itt is megfigyelhető, hogy a Felvidékről szintén kitelepített magyarok hasonló sorsa miatt inkább együttérzőbbek voltak a németek, mint a mezőkövesdi emberekkel. Felvidékről 55 család érkezett Solymárra, de 1947 januárjában még mindig 70 ház állt üresen. A kitelepítés után megalakult Földigénylő Bizottság elnöke Szalay Lajos lett. A FÉKOSZ-nak¹³ Kada András, az UFOSZ-nak¹⁴ Duba András lett az elnöke. A mezőkövesdiekkel kapcsolatos első sérelmek egyike volt, hogy nem értettek a hegyvidéki kertkultúrához, és az őslakosokkal szemben barbár módon viselkedtek.

„Voltak rendes emberek köztük. A cseresznyét nem létrával szedték le, hanem bottal verték le. És nekünk a solymári cseresznye volt a leghíresebb.” (1925:N:21)

„De tönkretették a szőlőket, a fákat, mer’ azt mondták, ők nem másznak föl, hanem inkább lefűrészelik és lenn szedik le a cseresznyét. De arra nem gondoltak, hogy másnak is kell, vagy más évben is kell [hogy teremjen].” (1927:N:18)

„Hát, akik itt maradtak, csendbe’ voltak. Szomorúak voltak mind. És akkor, mikor ezek a telepések jöttek, hát voltak [olyanok], mint a Dubáék, meg voltak olyanok, akik összeférhetetlenek voltak. Hát, a Duba valamikor kisbírája volt, Solymár bírája, egyben a párt *tetkára*. Mikor mondták, hogy *Írja alá!* – alá kellett volna írni. Azt mondta, hogy: *Mit írnak? Duba vagy András? – Írjon, amit akar!* – Nem írt semmit, hanem egy keresztet csinált. Se írni, se olvasni nem tudott a Duba bácsi.” (1927:N:18)

¹³ Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége

¹⁴ Újbirtokosok és Földhöz Jutottak Országos Szövetsége

A mezőkövesdiek és később a felvidékiek mellett a budapesti hajógyárban dolgozók közül is kerültek ki új lakosok. Nekik a fővárosi házuk ment tönkre, ezért kaptak itt ingatlant és kertet is hozzá. A betelepülési hullámokban érkezők-távozók, kitelepítettek-visszaszököttek hatására még 1948-ban is volt üresen álló ház. Ezek főleg szegényes házak lehettek, egy részük össze is dőlt.

„Egyre emlékszem, a Dienes, akit lelőttek a tankról '56-ban. Marha nagy pofájú pali volt. Olyan szemtelen, pofátlan, és állandóan svábozott és hergelte a svábokat. Egyszer egy szombat éjjel elkapták és félig agyonverték a svábok. Állítólag mindenki tudta, hogy ki volt. Én nem tudom, én akkor még nem jártam kocsmába. De valaki nagyon helybenhagyta őt. Meg volt még egy, aki állandóan svábozott, hogy a *kurva svábok*, meg *menjenek a francba*. De az is sváb házban lakott. Volt egy hasonló korú lányuk, mint én, és egy idősebb lány is volt. Na, azokkal kerültem barátságba a háború után, de ez már búcsú előtt volt. '46 augusztusa körül. És ezek a Váci útiak voltak, onnan költöztek ide.” (1928:F:17)

Pontosan én sem tudtam megállapítani, hogy maga a „telepes” szó negatív értelemben kikre is vonatkozik, ugyanis az őslakosok, a mezőkövesdiek és a felvidékiek mellett, még a nyolcvanas években Solymárra költözött ipari munkásokat is annak tartották. Tehát inkább általános értelemben használták minden betelepülőre, és magukhoz képest megkülönböztető jelzésként. Az ellentétek fő oka az volt, hogy míg a magyarok „beültek a jóba”, addig a többiektől elvettek mindent, s talán ami a legrosszabb, hogy a családokat szakították szét. Egy visszaemlékező, aki később családjával visszaszökött, érdekes párhuzamot von a Németországba kitelepítettek és a Felvidékről érkező magyarok viszonytarsága között. Ebben az olvasatban mind a kettőjüknek ugyanaz a sors jutott, azzal a különbséggel, hogy a svábokat egzisztenciális bizonytalanságba kényszerítették egy idegen országban, míg a felvidékieknek nem ez volt a sorsuk. Az interjúk szellemiségéből még az derült ki, hogy a svábok nem értették, miért telepítik ki őket, ezért inkább a velük ellenséges telepésekben látták meg a telepítés okozóit. Ennek ellenére kisebbségben van az a vélemény, hogy direkt a föld miatt kapták meg a magyarok az ő házaikat, inkább az ellenségeskedés és a lenézés az, ami a bűnbak szerepkört megszülte.

„Az a véleményem, hogy a magyarok nem fogadtak be. Mi voltunk a svábok és le voltunk nézve azért, mert más volt a beállítottságunk. S szégyellték, hogy magyarok, amikor bejöttek és csúnyán viselkedtek, de most már belátják.” (1938:F:07)

„De akik öregebbek voltak, azokkal össze is tűztek. Például a Kiss Jancsit, azt meg is szúrták bicskával. Hát összeverekedtek, aztán oldalba szúrták az utcán. De az okáról fogalmam sincs.” (1934:F:11)

A megkülönböztetéseket és bántalmazásokat főleg a mezőkövesdieknek tulajdonítják a kérdezettek, ám ennek ellenére a fővárosban dolgozókat is egyre többen zaklatták. Az ítélező hangnem is megjelenik, hogy ugyanazokat az elítélő mondatokat használja a visszaemlékező a mezőkövesdiekre, mint egykoron a volksbundista tagokra.

„Hát azok éppen úgy szomorkodtak. A németek amúgy jól viselkedtek a telepésekkel. Fantasztikus volt ez az üresség. Borzasztó volt. Képzelheted, csak a könny jött. Jöttek át a szlovákok, azokkal sem volt cirkusz, és akkor mentünk

a bálba, lett egy bál rendezve a kitelepítés után, hogy a népet felvidítsák. Na és mentünk dolgozni a Filatorigátra, és levittek a Lánchídig komppal. Aztán felszálltunk a villamosra és németül beszélünk. Ott ült egy nő, nagyon szép volt. Lánc és kereszt volt a nyakán, és ült mellette egy férfi. A barátnőmmel németül beszélünk, és erre azt mondja a nő és a férfi egyszerre: *Nézd meg ezeket a rohadt svábokat, nem kellett volna őket mind kidobni? Még mindig németül beszélnek.* – *Figyeljen ide, asszonyom, maga nyugodtan leveheti ezt a keresztet, mert maga nem tiszteli. Mi tudunk két nyelvet, de ha maga a magyart elfelejté, akkor csak ugatni tud, mint a kutya.* Amikor leszálltunk, ezek elkezdtek kergetni, utánunk szaladtak, de mi gyorsabbak voltunk.” (1928:N:18)

„A felvidékiekkel jó volt a kapcsolat. A mezőkövesdieket nem tartottuk sokra, egyrészt nem voltak dolgoz emberek, a felvidékieken látszott, hogy nekik is el kellett onnan menni, ők kontaktot kerestek már az első napokban is. S tényleg jó viszony alakult ki, a mezőkövesdiekkel nem mondható ez. Én ezeket nem tapasztaltam, de a papám, aki a tsz-ben velük együtt dolgozott, az azt mondta, nem lehet őket egy lapon említeni, ezek a legelemibb dolgokat nem tudják, nem tudnak semmit.” (1925:F:20)

„Már előtte két nappal itt voltak és nézegették a házakat, és egymásnak mentek vasvillával. Kinéztek maguknak egy családi házat, és a tulajdonosok egymásnak estek. Az egyik barátnőmet elkísértem [a kitelepítés napján] egészen a temetőig, mert tovább nem engedtek. Eszébe jutott, hogy nincs nála nagykendő, nem kabát volt akkor, hanem nagykendő. S visszaszaladt, és gyere, menjünk be, és ott voltak már [a telepések], és nem adták oda neki a kendőjét. És életemben nem gondoltam volna egy 15 éves gyerekről, ez úgy nekik ment, úgy verekedtek, de odaadták nekik.” (1930:N:15)

„Hát a felvidékiek, itt tőlünk még a második ház, ott lakott egy felvidéki család. Ezek nem maguktól jöttek, ezek ott magyarnak vallották magukat, ezek ide lettek telepítve. Ezekkel jól kijöttünk, összebarátkoztunk, ezekkel a lányokkal, mert olyan idősek voltak, mint mink.” (1927:N:18)

„Hát ez egy feszült légkör volt. Néhány nap késedelemmel jöttek, a mezőkövesdiek jöttek először, 50-55 család lehetett. Aztán egypáran visszamentek, ezek ilyen zselléremberek voltak. Önálló munkához nem voltak hozzászokva, csak hogy csináld ezt meg azt, de mást nem, önálló gazdálkodást nem csináltak. Olyan nagy volt a letargia és a félelem, az ember kerülte őket.” (1925:F:20)

A telepések

Az elbeszélők nagy része utalt kisebb konfrontációkra a betelepülőkkel, de senki nem tudott felidézni olyan eseményt, amelynek szemtanúja lett volna. Ketten említették meg azt az esetet, hogy egy betelepülő a saját szarufáját tüzelte el. Vélhetően ezen, általuk *barbár* tettnek tartott eseménnyel demonstrálták a mezőkövesdiekről alkotott véleményüket.

„Na most, hajnalban vitték el valamikor a svábokat. Utána a falu olyan volt, mintha leégett volna. Mérgesek voltak, akik itt maradtak... a többiek egyik se tudott magyarul, mérgesek voltak, de féltek is. A mezőkövesdiek meztőláb jöt-

tek. Nem voltak olyan rosszak ezek. Jöttek. Nekünk nem volt szabad beszélni velük, mert a szüleink tiltották, mert ezek telepesek. Anyukám mégis azt mondta, ha ezek nem jönnek, mások jönnek. A szomszédunkhoz jöttek a telepesek. Ketten jöttek, mezítláb, és a mamám kint volt a kútnál. Mamának azt mondta: *Néni, beszél maga velünk?* Azt válaszolta: *Miért ne, mit akar?* – *Ez a néni, aki itt van, ettől megkérdeztem, meddig tart a házuk, és kizavart mindent söprűvel.* Már akkor jöttek nézni, mi maradt itt. S azt kérdezte a szomszédunktól, hogy *a dunyha marad?* Erre kizavarták őket söprűvel. Egy másik telepes, a Vékony bácsi erre odajött és azt mondta, hogy *menj a picsába, hogy ilyen hülye vagy.* Ezek hozták ezeket a szavakat. *Örülj, hogy nem üt agyon,* mondták. Mama aztán kérdezte, hogy honnan jönnek, mire azt mondták: *Hát tetszik tudni, mi Mezőkövesden egy házban négyen lakunk, és kihirdették, hogy Solymáron lehet kapni házat.* S akkor még a mai óvodában laktak, és mondták, a cipőt otthagyták. Eleinte nagy ellenségek voltak, de aztán később elmentek. Köszöntünk nekik, mert az anyám nem tiltotta, köszönni lehet, de ismerkedni nem. Aztán beköltöztek a szomszédunkba is. Nem hoztak nagyon sok mindent, alig volt valamijük. Jöttek át hozzánk, és kértek a mamától kanalat, bögrét, tányért, ami nekünk már nem kellett. S a mama odaadta. S ezt soha nem felejtették el nekünk. A felvidékiek meg három évvel később jöttek, azokkal már nem volt baj.” (1929:N:16)

„A mezőkövesdiek lettek a nagy urak, félni kellett tőlük. Az egyikük részegen ment be ’56-ban lövöldözni, és hősi halált halt. Ezeknek a családja szurkáltak, késezték. Addig csak vörösváriakkal verekedtünk, de utána...” (1930:N:15)

„[A berendezés, az] mind bent maradt, aki beköltözött, azé maradt minden. Nem lehetett bemenni. Akinek magyar katonája volt és hadifogságban volt, azokat nem lehetett volna szabad kitelepíteni, és így nem lehetett volna a családunkat se. Amikor ezek a katonák visszajöttek a fogságból, megkapták a házuk kulcsait és üzentek a kitelepítetteknek, hogy szökjenek haza, és vissza is jöttek. A keresztanyám vissza is jött, és mondta, hogy *jártuk az erdőt, néztük az eget és a Józsira gondoltunk. Az erdőbe’ aludtunk, csak egyszer érjünk Ausztriába.* És ott vonatra szálltak, és úgy jöttek haza.” (1928:N:18)

„Rendesekek voltak, nekem nem volt bajom velük, de volt köztük olyan, aki levágta minden második szarufát a házáról és eltüzelte, aztán el is ment.” (1921:F:24)

„Ezek közül sokan summások voltak, voltak olyanok, akik a saját házuk tetőjét tüzelték el télen, aztán meg továbbálltak.” (1930:N:15)

A személyes véleményre is kíváncsi voltam a kitelepítés okával kapcsolatban, azt reméltem, ettől választ kaphatok az egyéni történelemkonstrukciók fekete foltjaira. A *valami* kifejezés, az elakadó mondatok egyfelől bizonytalanságot, a *legaljasabb dolog* a keserűséget fejezi ki. *Erőszakosnak, nem fairnek, hálátlannak és szükségszerűnek* is ítélték, mondván, Németországban kellett a munkaerő. Egyes aspektusok mellett a megnyilatkozások is bizonyítják, hogy a solymári németek (bizonyos része) a mai napig hasonlóan nemzeti magyar érzelműnek számítanak, mint hatvan évvel ezelőtt. Erről egy személy tanúbizonyságot is tett, kifejezetten tagadva azokat a vádakokat (Hitler-pártiság), amelyekkel annak idején indokolták a kitelepítést. Az igazságérzethez és a véleménynyilvánításhoz hozzátartozik, hogy mentalitásuk és szorgalmuk miatt,

saját erőből minden anyagi sérelmüket enyhíteni tudták, csak a lelki sebek nem gyógyultak be.

„Hát! Az, aki ezt csinálta... lényegében a svábok szorgalmas emberek voltak, összeszedték magukat kint Németországban is, csak hát... ez borzasztó volt. Soha nem lehet elfelejteni. Amíg ez... míg kiértünk Németországba, és míg elhelyeztek minket, mást se lehetett hallani, mint *magyar cigányok*, ezt mondták ránk. Mire aztán rájöttek, hogy milyen szorgalmasak ezek a cigányok... Aki kiment, az iparkodott, és most már megvan a háza, mindene.” (1929:N:16)

„Egy erőszakos valami volt. Szerintem annak senki sem örült. Lehet, hogy csak a kommunisták. Mert ők jutottak vagyonhoz, amit szétszítottak. *Ezt a Kommpárt adta* – mondták. Amióta nincs nekik olyan náció, akitől el lehet venni valamit, azóta nem osztogatnak ingyen semmit. De a sajátjukat nem adják oda a kommunisták.” (1928:F:17)

„A kitelepítést nem a magyarok intézték, mert a háború után Németországban nem volt munkaerő. Kitalálták, hogy a svábokat ki kell vinni Németországba, pedig ez az ország is igényelte a munkáskezet. Adenauer azt mondta, hogy a svábokat kitelepítették. Ki merte mondani. S ha megfigyelte, se Németországban, se Japánban, egyiknél sincs revansista politika, leálltak és sikeresek lettek, levernek mindenkit.” (1938:F:07)

„A legajlasabb dolog volt, amit el lehetett képzelni. Nem is tudok szalonképes dolgot mondani. Hát el lehet azt képzelni, hogy egy család igyekszik és törekszik arra, egy egész életen keresztül, hogy az ő unokáinak és gyerekeinek is jó legyen. Aztán egyszer azt mondják, hogy márpedig te kimész innen, és fel a kocsira, és már viszik egy másik országba. Ugyanezt csinálták a csehek is. Áttelepítették azokat, akik ott németnek vallották magukat, azokat kivitték Németországba. Feleségemnek a barátnője, aki ott a szomszédunkba' lakik, azt egy ilyen cseh vette el, szlovák vette feleségül, és nyáron voltunk kint Németországba', hogy meglátogassuk őket. Felépítettek kint egy házat, családot alapítottak, a gyerekeik kirepültek.” (1934:F:11)

„Hát, hogy mindenkinek a saját felelőssége volt. Hiába mondtunk ezt-azt, hogy ne írjatok német vagy magyar anyanyelvűt. De mondták, hogy írhatnak magyart, amikor nem is tudtak nagyon magyarul. A jólét utána jött ide, mert mindenki ismerte egymást, de nem volt semmijük. Akiket kivittek, azokat lenézték, de aztán jól éltek. Tragédia volt ez mindenkinek.” (1924:N:22)

„Mert irigyelték, hogy túl szorgalmasak voltak, ezt nem tudom, ez csak irigység lehet, valamelyik parlamenti biztos azt mondta, hogy ezt kell csinálni, mert túl sokan vannak. Nem mondták, hogy bűnösök vagyunk, de egy-egy magyar mondta a munkahelyen, hogy a németek voltak hibások, minek vonultak itt át.” (1928:N:18)

„Tulajdonképpen mindenki azt érezte, hogy ártatlan, és az is volt, ártatlanul lettek kitelepítve, és ezek egy rossz szót nem mondtak. Ők úgy érezték, hogy áldozatai ennek a szerencsétlen háborúnak. Hát én a legnagyobb igazságtalanságnak tekintem azért, mert valakik közel 300 évvel ezelőtt behívták, és segítettek Magyarország újjáépítésében, mert akkor nem volt megművelve semmi, és egy lakatlan dzsumbuj volt. És ők 10 év alatt olyan virágzó mezőgazdasági és gyümölcstermesztési kultúrát hoztak létre a semmiből. Ők is szegények vol-

tak és kis cókókókkal jöttek ide, és rövid időn belül eredményeket értek el. Nem tudom, hogy hogyan lehet annyira hálátlan egy ország, hogy akik ennyit segítettek, a vérüket ontották az első és második világháborúban. A hősi emlékművön mind sváb emberek vannak, és akkor azt mondják, hogy mi tettünk olyat, hogy ilyen borzalmas büntetésben részesüljünk. Mi nem voltunk Hitler támogatói, nem voltunk német katonák, se nemzetiszocialisták. Hú magyarok voltunk, ennek az országnak csak jót tettünk, és ezt érdemeltük. Ez olyan igazságtalan, amivel az ember nem tud betelni” (1925:F:20)

„Jogtalan volt, szegény volt az országnak.” (1919:N:27)

„Hát ezt már előtte megbeszélték a nagyhatalmak, vagyis hogy a németeket kiteszik, ez vonatkozott Romániára, Csehszlovákiára és a Délvidékre. A Bácskából már eleve megbeszélték. S azt, hogy ezt túllépték, arról a magyar kormány is tehet, mert ezek azt hitték, ha a svábokat kidobják, akkor Magyarország felépült.” (1928:F:18)

„Ezek a volkbundisták, akik elmentek, ezek egész vagonot kaptak, egy egész család, s vihették a bútorikat is.” (1935:N:10)

„Szerintem nincs értelme ma már beszélni róla. Miért jó, min változtat, min javít? Az, hogy újból felidegesíti magát az ember, annak semmi értelme.” (1934:F:11)

Végszó

Az idők távlatából a kitelepítés fájdalma belenyugvássá változott. A harmincas években a német nemzetiségűek közössége nem volt befogadó jellegű, annak ellenére, hogy magyarságukat többször hangsúlyozták. A telekelaprózódás, illetve a hosszú évszázadokon keresztül megmaradt homogén etnikai közösség indokolja a zárkózottságot. Éppen emiatt a kitelepítés – amely nem is minden sváb községet érintett – alapvetően felrúgta az addigi szabályokat. A közösség hosszú időre összezárt. A háttérben megbúvó csatározásokat elnyomta az emlékezők narratív tudata, a kitelepítés történetének rekonstrukciójakor mégsem tapasztaltam, hogy az interjúalanyok tudatosan kozmetikázták volna történetüket, ha nem akartak elmondani valamit, azt nem tették meg.

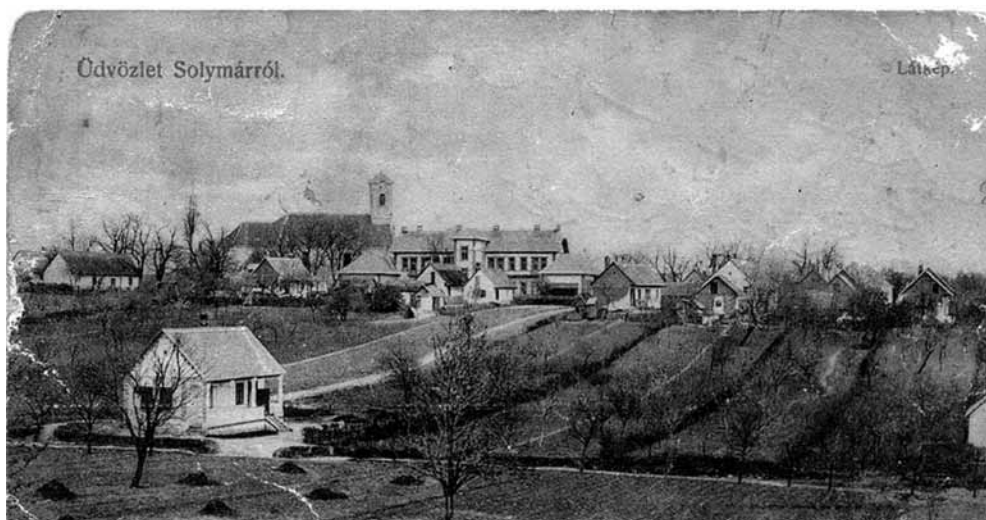
Annak ellenére, hogy a közösség történetében tragikus törést hozott a kitelepítés, az asszimilációs folyamatok már régóta érlelődtek. A német nyelv már csak tájnyelv volt az 1930-as években is. Oktatása háttérbe szorult, írásbelisége nem volt jelentős. A kérdezettek válaszaiból inkább az szűrhető le, hogy nem voltak német nacionalista érzelmeik, és erősen élt bennük a magyarországi németekre jellemző magyar-sváb kettős kötődés.

A tradicionális kötődésekkel rendelkező közösség számára a leginkább fájó pont az volt, hogy rávették az embereket saját kultúrájuk megtagadására. A kitelepítettek németországi beilleszkedésének lehetetlensége kulturális beállítottságukból adódott. Ennek az identitásnak az ápolását Magyarországon is korlátozták. A magyarországi németek egy általuk nem ismert közösségbe érkeztek, ahol a befogadók (a hasonló szociális katasztrófát átélt németek) és befogadottak (a különböző helyekről kitelepítettek) közötti társadalmi és kulturális szakadék mértéke óriási volt. Mivel a kitelepített németek kulturális

identitása nagy volt, ezért az első adandó alkalommal hazatértek, vállalva az ismeretlen út kockázatát. Ez még a háborús katonák történeteiben is megmutakozik. Mivel sokan ideiglenesnek tartották a kitelepítést, igazukat vélték megtalálni, amikor hazatértek a férjük által visszakupott házba. Sorsukat még akkor is elfogadták, ha nem tartották igazságosnak.

A család-, a rokonegyesítés, a kisebb kulturális motívumok, a vallási egység és a közösségnek az egysége egybeforrasztotta a solymári német nemzetiségűeket. Akiknek nem kellett a munka miatt megváltoztatni, azok meghagyták a népviseletet is. Eleinte élesen elkülönültek a betelepített magyaroktól, és segítették egymást a kitelepítés utáni évtizedekben, jó kapcsolatokat ápolva a szétszakított családtagokkal. Amint volt lehetőség, meglátogatták egymást Németországban és itthon, s mégsem történt tömeges disszidálás. A kitörölhetetlen emlék, a szociokulturális összeomlás egy időre mégis konzerválta a solymári német identitást. Ennek első nagyobb fellazulását a hetvenes években létrejött vegyes házasságok jelentették, amikor a születendő gyermekek már nem beszélték a sváb anyanyelvet. A kulturális és gazdasági töréspontok ellenére a solymáriak nagy része visszaszerezte anyagi presztízsét. Ha tájszólásukat nem is tudták megtartani, azért minden családban fontos lett a német nyelv ismerete, s legtöbben sikeres vállalkozókká váltak. Egy-két személytől eltekintve életüket sikeresnek ítélik, főleg nagycsaládjuk miatt. A kitelepítést fiatalon megélt generáció képes volt integrálódni a magyar társadalomba, szüleikről ez nem teljesen mondható el, sokan még nyugdíjat sem kaptak.

Erőfeszítéseiket mindenképpen siker koronázta, mindennapi életükben sosem felejtették nemzeti identitásukat, amely nélkül az évtizedek retorzióit nem tudták volna túlélni. S ha az őket ért sérelmeket meg is bocsájtották, az általuk okolt hatóságoknak és embereknek elfelejteni soha nem tudják azokat. A legfontosabb mégis az, hogy a fiatalabb generáció mennyiben tudja megőrizni német identitását, a nyelvváltás multikulturális időszakában.

Régi képeslap Solymárról

Irodalom

Czibulka Zoltán, Heinz Ervin, Lakatos Miklós: *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás*, Központi Statisztikai Hivatal Levéltár, Bp., 2004

Seres István: *Solymár története és néprajza*, Helytörténeti Alapítvány, Solymár, 1993
Adalékok és emlékiratok Solymár nagyközség történetéhez, Helytörténeti Alapítvány, Solymár, 2002

Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között – A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*, Kecskemét, 1993
Hazatértek – A németországi telepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezet, Gondolat Kiadó, Bp., 2008

Füzes Miklós: *Valami Magyarországon maradt*, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1999

Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*, Napvilág Kiadó, Bp., 2000

Ingomar Senz: *Die Donauschwaben – Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat Band 5*, F. A. Herbig Verlagbuchhandlung GmbH, München, 1994

Schieder Theodor: *Das Schicksal der Deutschen in Ungarn*, Deutsche Taschenbuch Verlag, München, 1984

Spannenberger Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938–1944*, Kisebbségkutatási könyvek, Lucidus Kiadó, Bp., 2005

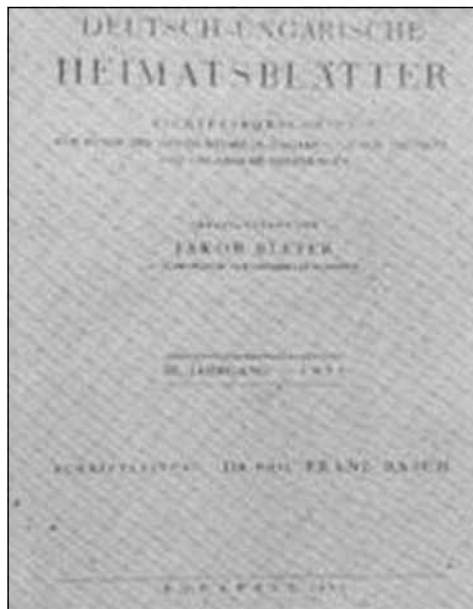
Kovács József László, Dr.: *Rögös utakon*, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzat, Budaörs, 2005

Taller Josef: *Solymár – Chronick einer schwäbischen Grogemeinde im Ofner Bergland*, Gelka – Druck und Verlags GmbH, Ettlingen, 1986

Wiedlein Johann Dr.: *A magyarországi némettség küzdelme fennmaradásáért, Dokumentáció 1930–1950*, Suevia Pannonica, 1996

A Sonntagsblatt címlapja

A Heimatsblätter címlapja

Ritter György (1980). 2001-ben a Ganz Ábrahám Kéttanyelvű Szakközépiskolában érettségiztem, majd 2003-tól a Pécsi Tudományegyetemen folytattam tanulmányaimat, ahol 2010-ben végeztem történelem–filmelmélet és filmtörténet szakon. 1999 óta írok filmkritikákat, történelmi sorozatokat. „Oral history” emlékezetkutatással foglalkozom, különös tekintettel a magyarországi németek XX. századi történetére. 2010-ben az Éghajlat Kiadó szociográfiai pályázatán megosztott első helyezett lettem, szintén a német kitelepítésről szóló írásommal.

Ha egy kultúra élni és fejlődni akar, sosem szabad elfelejtenie történelmének főbb mozzanatait. Különösen igaz ez az 1940-es évek gondolkodására és történelmére, amelynek folyamatai máig, és úgy tűnik, még jó pár évtizedig kihatással lesznek életünkre. Ezért fontos minden emlék megőrzése.

Az emlékezés azonban nemcsak a párosszal körbelengett hivatali „szertartásokban” kell hogy testet öltjön, hanem a személyes történelmek lejegyzésével és közreadásával is. A magyarországi német nemzetiségűek 1946-os kitelepítésének idén volt a 65. évfordulója. Ebből az alkalmából készült ez a kis kötet is, amelynek célja, hogy egyrészt felhívja a figyelmet a magyarsággal együtt élő német nemzetiség hányattatott XX. századi sorsára és annak tragédiájára, másrészt pedig hogy adalékot adjon a második világháború és az utána következő események történetének egy kevésbé ismert szakaszához. Párhuzamos élettörténetek bomlanak ki, amelyekből világosan kiviláglik a kollektív emlékezet működése és egy egész közösség gondolkodása.

A világegést és a kitelepítést megélt sorsokból válogat ez a forrásközlés, amelynek legfőbb célja, hogy a második világháború borzalmi sose váljanak üres ünnepségek elvárt programjává, hanem közvetett élő emlékezetként kerüljenek be a köztudatba.

Napkút Kiadó Kft.
1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
Telefon/fax: (1) 225-3474
E-mail: napkut@gmail.com
Honlap: www.napkut.hu

Felelős kiadó: Szondi György
Szöveggondozó: Kovács Ildikó
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence